

ΑΡΕΤΑΙΟΣ Ο ΚΑΠΠΑΔΟΚΗΣ
ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 1552-1986*

Inter scriptores veteres, si quis
alius, certe *Aretaeus* merebatur, qui
ex abditis bibliothecarum latebris in
lucem protractus, eruditorum viro-
rum studiis excoleretur.

Kühn, *Scripta epistola...* [βλ.
αρ. 86], σ. [V].

Ο γιατρός Αρεταίος ο Καππαδόκης (1. αι. μ.Χ.) υπήρξε αναμφίβολα ένας από τους σπουδαιότερους εκπροσώπους της αρχαίας ελληνικής ιατρικής επιστήμης: «κανείς άλλος Έλληνας ιατρικός συγγραφέας μετά τον Ιπποκράτη, για τον οποίο έχουμε πληροφορίες, δεν φθάνει το ύψος του Αρεταίου, και κανένα έργο σ' όλη την γραμματεία δεν πλησιάζει σε τέτοιο βαθμό προς το γνήσιο, απαραχάρακτο πνεύμα του ιπποκρατισμού, τόσο ως προς την περιγραφή των ασθενειών όσο επίσης και ως προς τις βασικές θεραπευτικές αρχές, όπως τ α β ι β λ ί α τ ο υ Κ α π π α δ ό κ η ρ» (M. Neuburger, *Geschichte der Medizin*, Band I, Stuttgart 1906, σ. 338· πρβ. και Δ. Λυπουρλή, [Ελληνιστική] ιατρική, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* 5, 1974, 347).

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι η αναλυτική καταγραφή όλων των δημοσιευμάτων που αφορούν αυτόν τον μεγάλο γιατρό, με την ελπίδα ότι θα αποτελέσει ένα χρήσιμο και κατατοπιστικό βοήθημα για τους μελετητές του έργου του.

* Τον καθηγητή κ. Κυριάκο Τσαντσάνογλου, που είχε την καλοσύνη να διαβάσει το χειρόγραφο της εργασίας αυτής και να μου κάνει χρήσιμες παρατηρήσεις και υποδείξεις, τον ευχαριστώ θερμά. Ευχαριστίες εκφράζω επίσης και σε όσους με βοήθησαν να αποκτήσω, σε φωτοτυπίες, δυσπρόσιτες μελέτες και άρθρα σχετικά με τον Αρεταίο: την κ. Αλίκη Τσίγγαρη, υπάλληλο της βιβλιοθήκης του Goethe Institut (Θεσσαλονίκη), τους καθηγητές J.-L. van Dieten (Amsterdam), Γω. Καραγιαννόπουλο (Θεσσαλονίκη), Johannes Irmischer (Berlin-DDR), τον κ. Heinz Kratz, Διευθυντή εκδόσεων του οίκου Teubner (Leipzig)· ευχαριστώ επίσης την κ. Μ. Σακελλαριάδου, συνεργάτιδα του Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης (Αθήνα), η οποία με μεγάλη προθυμία με βοήθησε στην φωτογράφιση διαφόρων μελετών από microfiches.

Περιλαμβάνονται όλες οι εργασίες από την πρώτη έκδοση της λατινικής μετάφρασης του έργου του Αρεταίου στην Βενετία το 1552 —δύο χρόνια δηλαδή πριν από την editio princeps του ελληνικού κειμένου— ως και τα τελευταία σχετικά με αυτόν δημοσιεύματα.

Άρθρα σε εγκυκλοπαιδικά ή αρχαιογνωστικά λεξικά (όπως π.χ. του F. Lübkers, *Reallexikon des klassischen Altertums*, Leipzig-Berlin 1914⁸, και το *Artemis Lexikon der Alten Welt*, Zürich-Stuttgart 1965), ιστορίες της ιατρικής (όπως π.χ. των F. B. Lund, *Greek Medicine* [Klio Medica 18], New York 1936, ανατύπ.: 1978· M. Albert, *Les Médecins grecs a Rome*, Paris 1894· J. Scarborough, *Roman Medicine*, London 1969)¹ και ιστορίες της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, καθώς και άλλες γενικές εργασίες, δεν μνημονεύονται εδώ, παρά μόνον όταν κρίνεται ότι παρουσιάζουν κάποιο ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την μελέτη του Αρεταίου.

Οι εργασίες έχουν ταξινομηθεί, ανάλογα με το περιεχόμενό τους, σε τρεις κατηγορίες: η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις εκδόσεις των έργων του Αρεταίου (καταταγμένες χρονολογικά), η δεύτερη τις μεταφράσεις τους σε διάφορες γλώσσες (καταταγμένες κατά γλώσσα, και αλφαβητικά με βάση το όνομα του μεταφραστή) και η τρίτη τις μελέτες (καταταγμένες επίσης αλφαβητικά με βάση το όνομα του συγγραφέα τους). Στις κατηγορίες αυτές έχουν γίνει και ειδικότερες υποδιαιρέσεις, όπου κρίθηκε ότι αυτό θα ήταν βοηθητικό για τον μελετητή. Για να διευκολυνθεί επίσης ο χρήστης αυτής της βιβλιογραφίας κρίθηκε σκόπιμη η συνεχόμενη αρίθμηση των αναγραφόμενων τίτλων, και προστέθηκε στο τέλος αλφαβητικός Πίνακας προσώπων με παραπομπές στα οικεία λήμματα.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι όσον αφορά τα παλαιά έντυπα, αυτά περιγράφονται εδώ όχι ως τέτοια αλλά κυρίως από άποψη περιεχομένου· ακόμη, ότι στους τίτλους των εργασιών και στα παραθέματα διατηρήθηκε η ορθογραφία και η στίξη τους· τέλος, ότι σημειώνονται με αστερίσκο όσες εργασίες δεν περιγράφονται με αυτοψία.

1. Για βιβλιογραφία ιστοριών της ιατρικής βλ. H. Flashar, *Bibliographie*, στον τόμο *Antike Medizin* hrsg. von H. Flashar [Wege der Forschung 221], Darmstadt 1971, όπου στις σ. 470-476 καταγράφονται γενικές ιστορίες της ιατρικής, και στις σ. 476-487 καταγράφονται ιστορίες ή άλλες μελέτες για τους επιμέρους κλάδους της ιατρικής και για διάφορα νοσήματα· για παλαιότερες ιστορίες της ιατρικής βλ. E. W. E. Hübner, *Bibliographie der klassischen Altertumswissenschaft*, Berlin 1889² (ανατύπ.: Hildesheim-N. York, G. Olms Verlag, 1973), σ. 171-172.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

1. Βιβλιογραφικά βοηθήματα²
- Brüggemann = L. W. Brüggemann, *A View of the English Editions, Translations and Illustrations of the Ancient Greek and Latin Authors* [Burt Franklin: Bibliography and References Series 84], τόμοι 2 (ο δεύτερος τόμος είναι *A Supplement to the View...*), New York, B. Franklin, 1797-1801 (ανατύπ.: New York, χωρίς χρονολογία).
- Choulant = L. Choulant, *Handbuch der Bücherkunde für die ältere Medicin*, Leipzig, Verlag von Leopold Voss, 1841² (ανατύπ.: Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1956).
- Ermerins = F. Z. Ermerins, «Praefatio» της έκδοσης του Αρεταίου· βλ. αρ. 10.
- Fabricius = *Bibliotheca graeca...*, Editio nova curante G. C. Harles, τόμος 4., Hamburgi, apud C. E. Bohn, 1795⁴ (ανατύπ.: Hildesheim, G. Olms, 1966).
- Hoffmann = S. F. W. Hoffmann, *Bibliographisches Lexikon der gesammten Literatur der Griechen*, Teil I A-D, Leipzig 1838² (ανατύπ.: Amsterdam, A. M. Hakkert, 1961).
- Kühn = C. G. Kühn, «De Aretaeo» (= πρόλογος της έκδοσης του Αρεταίου)· βλ. αρ. 9.
- Wigan = J. Wigan, «Praefatio, Varias Aretaei Editiones...» της έκδοσης του Αρεταίου· βλ. αρ. 6.
2. Περιοδικά - Σειρές
- AGM = *Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin und Naturwissenschaften*
- AIHS = *Archives Internat. d'Histoire des Sciences*
- AMH = *Annals of Medical History*
- 'Αθηνά = 'Αθηνά. Περιοδικόν σύγγραμμα της εν Αθήναις Επιστημον. Εταιρείας
- BFC = *Bolletino di Filologia Classica*
- BHM = *Bulletin de la Société française d'Histoire de la Médecine*
- BPEC = *Bolletino del Comitato per la preparazione dell'Edizione nazionale dei Classici greci e latini*
- CJ = *Classical Journal* (London)
- CMAJ = *Canadian Medical Association Journal*
- CMG = *Corpus Medicorum Graecorum*

2. Εδώ δίνονται μόνον οι συντομογραφίες εκείνων των βιβλιογραφικών βοηθημάτων τα οποία περιέχουν αναλυτικές περιγραφές βιβλίων και στα οποία γίνονται παραπομπές ή παρατίθενται περικοπές από αυτά. Άλλα βιβλιογραφικά βοηθήματα που χρησιμοποιήθηκαν είναι: W. Engelmann · E. Preuss, *Bibliotheca Scriptorum Classicorum... umfassend die Literatur von 1700 bis 1878*, Erster Teil: *Scriptores Graeci*, Leipzig 1880⁸ (ανατύπ.: Hildesheim, G. Olms, 1959)· R. Klussmann, *Bibliotheca Scriptorum Classicorum et Graecorum et Latinorum. Die Literatur von 1878 bis 1896 einschliesslich umfassend*, Erster Band: *Scriptores Graeci*, Leipzig 1909 (ανατύπ.: Hildesheim, G. Olms, 1961)· G. Fock, *Catalogus Dissertationum Philologicarum Classicarum*, Editio II et III, Leipzig, G. Fock, 1910² (ανατύπ.: New York, Johnson Reprint Corporation, 1963)· J. Marouzeau, *Dix Années de Bibliographie classique... pour la Période 1914-1924*, première partie, Paris 1969, καθώς και όλοι οι τόμοι του *Année Philologique* στους οποίους υπάρχουν λήμματα σχετικά με τον Αρεταίο.

<i>CR</i>	= <i>Classical Revue</i>
<i>DLZ</i>	= <i>Deutsche Literaturzeitung für Kritik der internat. Wissenschaft</i>
<i>ΕΕΠΑ</i>	= <i>Επιστημονική Επετηρίς Πανεπιστημίου Αθηνών</i>
<i>Eranos</i>	= <i>Eranos. Acta Philologica Suecana</i>
<i>Γαληνός</i>	= <i>Γαληνός. Ιατρικόν σύγγραμμα κατά Σάββατον εκδιδόμενον υπό Ι. Χ. Βάμβα</i>
<i>Hermes</i>	= <i>Hermes. Zeitschrift für klassische Philologie</i>
<i>Janus</i>	= <i>Janus. Revue internat. de l'histoire des sciences, de la médecine, de la pharmacie et de la technique</i>
<i>JHHB</i>	= <i>Johns Hopkins Hospital Bulletin</i>
<i>KIPR</i>	= <i>Kinderärztliche Praxis</i>
<i>Lychnos</i>	= <i>Lychnos. Annuaire de la Soc. Suédoise d'Histoire des Sciences</i>
<i>MGM</i>	= <i>Mitteilungen zur Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaft</i>
<i>MMW</i>	= <i>Muenchener Medicinische Wochenschrift</i>
<i>ΠΑΑ</i>	= <i>Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών</i>
<i>Παρνασσός</i>	= <i>Παρνασσός. Περιοδικόν σύγγραμμα Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός</i>
<i>Philologus</i>	= <i>Philologus. Zeitschrift für klassische Philologie</i>
<i>PhW</i>	= <i>Philologische Wochenschrift</i>
<i>RE</i>	= <i>Paulys Real-Encyclopädie der klassischen Altertumwissenschaft</i>
<i>TAPhA</i>	= <i>Transactions and Proceedings of the American Philological Association</i>
<i>ZNPs</i>	= <i>Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie</i>

ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΡΕΤΑΙΟΥ

Α. Σ ω ζ ό μ ε ν α

1. *Π. αίτ. και σημ. όξ. παθ.* = *Περὶ αἰτιῶν καὶ σημείων ὀξέων παθῶν*
βιβλία δύο
2. *Π. αίτ. και σημ. χρον. παθ.* = *Περὶ αἰτιῶν καὶ σημείων χρονίων παθῶν*
βιβλία δύο
3. *Όξ. νούσ. θερ.* = *Όξέων νούσων θεραπευτικά βιβλία δύο*
4. *Χρον. νούσ. θερ.* = *Χρονίων νούσων θεραπευτικά βιβλία δύο*

Β. Χ α μ έ ν α³

1. *Περὶ γυναικείων*
2. *Περὶ πυρετῶν*
3. *Περὶ (συνθέσεως) φαρμάκων (;)*
4. *Περὶ φυλακτικῶν*
5. *Χειρουργίαι*

3. Συστηματική μελέτη για τα χαμένα έργα του Αρεταίου, μέχρι σήμερα, δεν έχει γίνει. Για τους τίτλους τους και τις σχετικές μαρτυρίες βλ. M. Wellmann, *Die pneumatische Schule*, Berlin 1895, σ. 23-24· του ίδιου, Aretaios, *RE* II 1 (1895) 669-670· J. Stannard, *Materia Medica and Philosophic Theory in Aretaeus*, *AGM* 48 (1964) 28, υποσημ. 5. Ακόμη, ο M.

I. ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Α. Σ υ ν ο λ ι κ έ ς

1. [G o u p y l, J.] *Ἀρεταίου Καππαδόκου Περί αἰτιῶν καὶ σημείων ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν, Βιβλ. δ΄. Οξέων καὶ χρονίων νούσων θεραπευτικά, Βιβλ. δ΄. Aretaei Cappadocis De acutorum, ac diuturnorum morborum causis et signis, Lib. IIII. De acutorum, ac diuturnorum morborum curatione, Lib. IIII.* [σ. 3: *Edidit Iacobus Goupylus*], Ex bibliotheca regia, Parisiis, apud Adr. Turnebum, typographum Regium, 1554, Ex privilegio Regis.

8ο· [4] + 195 + [5] σελίδες

Περιέχονται: Πριν από το κείμενο σε δύο, χωρίς αρίθμηση, σελίδες υπάρχει επιστολή την οποία ο εκδότης απευθύνει στον καρδινάλιο Oddone Castillio: *ΟΔΔΩΝΙ ΚΑΣΤΙΛΛΙΩΝΙΩ Καρδινάλει Ιάκωβος Γούπυλος Ιατρός εὐ πράττειν* (για την επιστολή αυτήν βλ. και Β. Botfield, *Praefationes et epistolae editionibus principibus auctorum veterum praepositae curante* —, Cantabrigiae: e Prelo Academico, 1861, σ. 474-475)· στο τέλος της δεύτερης από αυτές τις δύο σελίδες υπάρχει επίγραμμα *Τοῦ αὐτοῦ [δηλ. τοῦ Γουπύλου] εἰς Ἀρεταῖον*· στις σ. 1-195 εκδίδεται το αρχαίο κείμενο, και από το μέσον της σ. 195 και στις πέντε επόμενες — χωρίς αρίθμηση— σελίδες εκτίθενται *Αἱ διάφοροι γραφαὶ καὶ σφαλμάτων τινῶν ἐπανορθώσεις*.

Πρόκειται για την editio princeps του ελληνικού κειμένου του Ἀρεταίου στην εγγράφη παρισινά χειρόγραφα (βλ. Choulant, σ. 84, και C. Hude, Praefatio στην έκδοση του Ἀρεταίου [βλ. αρ. **12**], σ. VI-VII, στην παρατήρηση για τον κώδικα Parisinus 2334). Δημοσιεύτηκε δύο χρόνια μετά την πρώτη έκδοση της λατινικής του μετάφρασης (βλ. αρ. **17**) και βρίσκεται σε αυτοτελή τόμο, αλλά και συσταχωμένη στον ίδιο τόμο με την επίσης παρισινή editio princeps του Ρούφρου του Εφέσιου (βλ. και Hoffmann, σ. 236· Choulant, σ. 84). Ανατυπώθηκε στην έκδοση του Ἀρεταίου από τον Boerhaave το 1731 (βλ. αρ. **7**) και το 1735 (βλ. αρ. **8**)· ακόμη, αποτέλεσε την βάση για το κείμενο της έκδοσης του Henisch (βλ. αρ. **3, 4**) και του Wigan (βλ. αρ. **6**). Για την έκδοση του Goupyl βλ. και Wigan, σ. II-III· ειδικότερα στην σ. II: «Aretaeum Graece primum edidit Iacobus Goupylus, adiectis iis Libri postremi Capitibus quinque, quae in Crassi Versione desiderabantur. Graeca e MS. in Galliarum Regis Bibliotheca se expressisse testatur, duorum aliorum Codicum ope, quorum unum suis sumptibus comparaverat, alterum e Capelli Museo depromserat»· ακόμη, Fabricius, σ. 708, 709 και 717· Kühn, σ. XVII· Hoffmann, σ. 236· Choulant, σ. 84· Ermerins, σ. [6]. Η έκδοση αυτή ανατυπώθηκε φωτομηχανικά το 1983 (Αθήνα, εκδ. οίκος Γ. Κρούστη).

2*. Βλ. A. von Haller, *Bibliotheca medicinae practicae*, τόμος 1, Bernae-Basileae 1776, σ. 194: *Tum Graeca [scil. Aretaei editio est] cura Goupyli Paris.*

Neuburger (*Geschichte der Medizin*, Band I, Stuttgart 1906, σ. 338) μνημονεύει απλώς τους τίτλους όλων των χαμένων έργων του Ἀρεταίου, ο H. Locher (*Aretäus aus Kappadocien*, Zürich 1847, σ. 25) και ο E. J. Gurlt (*Geschichte der Chirurgie*, Band I, Berolini 1868, σ. 408), όταν αναφέρονται στα χαμένα έργα του Ἀρεταίου, μνημονεύουν μόνον το χειρουργικό και το φαρμακολογικό σύγγραμμα, ενώ ο Fabricius (σ. 707) και ο Kühn (σ. V) κάνουν λόγο μόνον για το φαρμακολογικό σύγγραμμα. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι, όχι μόνον το κείμενο του φαρμακολογικού συγγράμματος έχει χαθεί, αλλά ούτε και ο τίτλος του μαρτυρείται.

1554. 8. [βλ. αρ. 1]. Mead. 1556. 8. Astruc.». Την έκδοση αυτήν, δηλ. του 1556, δεν την μνημονεύει κανείς άλλος, ούτε μπόρεσα ο ίδιος να την βρω.

3. [Henisch, G.] *Ἀρεταίου Καππαδόκος ἰατρικά. Aetiologica, Simeiotica et Therapeutica Morborum acutorum et diuturnorum Aretaei Cappadocis. Graecè et Latinè conjunctim edita Tribus mss. codicibus Veneto, Bauarico, Augustano collatis. Cum commentario, quo obscura doctrina de nominibus et parte affecta morborum singulorum cum suis signis perspicua methodo illustratur, Autore Georgio Henischio B. medico, Augustano., Augustae Vindelicorum, sumptibus Georgii Willeri, apud Davidem Francum, Cum privilegio S. Caes. Maiest., 1603.*

folio [20] + 446 + [16] σελίδες

Περιέχονται: στην αρχή σε δύο σελίδες που —όπως όλες όσες προηγούνται από το αρχαίο κείμενο— είναι χωρίς αρίθμηση, υπάρχει αφιέρωση του Henisch προς τους Quirinum Rechlingerum και Marcum Velsorum· στην συνέχεια πραγματεύεται σε τέσσερις σελίδες τα θέματα: Aretaei nomen, patria, aetas, scripta, secta, dignitas, conjunctio utriusque textus, usus, commentarius· ακολουθούν έμμετρα εγκώμια για τον εκδότη: σε δύο σελίδες Georgii Remi I. C. Epos, σε μία σελίδα Martini Holtzapfelii D. medici et visitatoris Aug. Epigramma, και σε μία ακόμη σελίδα δύο ποιήματα του Federici Ceruti Veronensis· στις επόμενες οκτώ σελίδες συμπληρώνεται το χαμένο προοίμιο και τα χαμένα πέντε πρώτα κεφάλαια του πρώτου βιβλίου του Π. αϊτ. και σημ. ός. παθ. με τα αντίστοιχα κεφάλαια από τον Γαληνό, τον Παύλο Αιγινήτη και τον Αλέξανδρο Τραλλιανό· στις σ. 1-307 εκδίδεται το ελληνικό κείμενο σε μία στήλη, ενώ σε παράπλευρη στήλη υπάρχει η λατινική μετάφραση· στις σ. 309-446 τυπώνεται Georgii Henischii B. Medici Aug. in Aretaeum commentarius· από τις δεκαέξι επόμενες —χωρίς αρίθμηση— σελίδες τις δεκαπέντε τις καταλαμβάνει Index in Aretaei libros et G. Henischii commentarium Index. και την τελευταία τα Errata.

Το κείμενο της έκδοσης αυτής βασίζεται στο κείμενο του Goupyl (βλ. αρ. 1), είναι όμως κατώτερο από εκείνο, παρά το γεγονός ότι ο εκδότης, όπως δηλώνει ο ίδιος, έλαβε υπόψη του τρία επιπλέον χειρόγραφα. Η λατινική μετάφραση που παρατίθεται είναι του I. P. Crassus (βλ. και στον πρόλογο της έκδοσης, σ. [7]: «addidi autem conversionem Iunii Pauli Crassi Medici et professoris Patavini»). Τα σχόλια όμως του εκδότη είναι πολύ λίγο χρήσιμα, και οι variae lectiones είναι δανεισμένες άλλες από την έκδοση του Goupyl και άλλες από τον κώδικα Augustanum (βλ. Wigan, σ. IV και Hude [βλ. αρ. 12], σ. VII)· οι δύο άλλοι κώδικες, ο Venetus και ο Bauaricus, μάλλον δεν χρησιμοποιήθηκαν. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι στην πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη του Leyden υπάρχει ένα αντίτυπο αυτής της έκδοσης με emendationes του Jos. Scaliger σημειωμένες στα περιθώρια· βλ. και Ermerins, σ. [8]: «omneo primum de emendationibus a Josepho Scaligero in margine exemplaris Henischiani adscriptis. Vossius in ipso libro annotavit: 'Gerardi Vossii ex Bibliotheca illustris viri Josephi Scaligeri, cuius manu multo plurima Aretaei loca sanantur'». Για την έκδοση αυτήν βλ. ακόμη, Wigan, σ. III-V· ειδικότερα στην σ. V μας πληροφορεί ότι ο εκδότης «immo Textum adeo non illustravit, ut leviuscula omnia, sive in Literis, sive in Accentibus, errata ex Goupyli Editione in suam fideliter transferri, et alia insuper incredibili numero, per solitam Typographorum negligentiam, irrepere sit passus. Latinam quidem Versionem sine minima emendatione reliquit» βλ. επίσης Fabricius, σ. 710-811· Kühn, σ. XIX-XX· Hoffmann, σ. 236· Choulant, σ. 85· Ermerins, σ. [6]. Η έκδοση αυτή ανατυπώθηκε το 1627 (βλ. αρ. 4).

4*. Βλ. Choulant, σ. 85: «Diese Ausg. [scil. des Henisch, 1603] wurde mit dem neuen Titel: *August. Vindelic.*, 1 6 2 7. f. wieder ausgebauten» ακόμη, Hofmann, σ. 236, όπου όμως ως χρονολογία της έκδοσης αυτής αναφέρεται το έτος 1 6 2 6. Πρόκειται μάλλον για ανατύπωση της προηγούμενης έκδοσης (βλ. αρ. 3).

5*. Από τον Fabricius έχουμε την πληροφορία ότι στο έργο *Lindenius renovatus* (Norimbergae, impensis J. G. Endteri, 1686. 4o), που περιλαμβάνει μελέτες του J. van der Linden για αρχαίους ιατρικούς συγγραφείς αναθεωρημένες και εκδομένες από τον G. A. Merklin, μνημονεύεται μία παρισινή έκδοση του Αρεταίου με λατινική μετάφραση και σχόλια του P. Petit. Την έκδοση αυτήν δεν μπόρεσα να την βρω, ούτε από όσο ξέρω κανείς άλλος (εκτός βέβαια από τον Merklin) παραδέχεται την ύπαρξή της· βλ. Fabricius, σ. 713: «Editio Parisina Aretaei greco-latina, quam auctam memorat *Merklini Lindenius renovatus* Petri Petiti annotationibus, non prodiit»· Wigan, σ. V: «*Nusquam vero, cum Fabricio, puto exstare Editionem Parisiensem Aretaei Graeco-Latinam, in 4to; quam auctam Petri Petiti Annotationibus memorat Merklini Lindenius renovatus, A. 1686 editus*»· Weigel [βλ. αρ. 15], σ. XVIII, υποσημ. 84: «Mera est f a b u l a, quam *Lindenius* narrat de editione Aretaei Lutetiana, *P. Petiti* commentt. illustrata» και A. von Haller, *Bibliotheca medicinae practicae*, τόμος 1, Bernae-Basileae 1776, σ. 194: «Nullam esse editionem Parisinam cum *Petiti* commentariis *Wigganus* adnotat».

6. [W i g a n, J.] *Ἀρεταίου Καππαδόκου, Περὶ αἰτιῶν καὶ σημείων ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν, βιβλία τέσσαρα. Περὶ θεραπείας ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν, βιβλία τέσσαρα. Aretaei Cappadocis, De causis et signis acutorum et diuturnorum morborum, libri quatuor. De curatione acutorum et diuturnorum morborum, libri quatuor. Cum Mss. duobus, Harleyano, et Vaticano, contulit: novamque Versionem dedit, Johannes Wigan A. M. Aedis Christi Alumnus. Accedit, Praefatio: Dissertationes in Aretaeum: Varias Lectiones: Notae, et Emendationes: Tractatus de Ionicâ Aretaei Dialecto: quodque difficiliores hujus Authoris voces exponit, Lexicon*, Oxoniae, e typographeo Clarendoniano, 1723.

folio: [4] + XXXIV + 151 + [98] + 168 + [13] σελίδες

Περιέχονται: σε δύο χωρὶς ἀριθμηση σελίδες *Dedicatio viro clarissimo Johanni Freind M. D. ...* στις σ. I-IX, *Praefatio, Varias Aretaei Editiones. et quid in hac praestitum sit recensens*: στις σ. XI-XVII, *De Aretaei aetate*: στις σ. XVIII-XXII, *De Aretaei secta*: στις σ. XXII-XXVIII, *De Aretaei in rebus anatomicis scientia*: στις σ. XXVIII-XXXIV, *De Curandi ratione, quam tenuit Aretaeus*: στις σ. 1-151, εκδίδεται το αρχαίο κείμενο: στην συνέχεια, σε ενενήντα οκτώ, χωρὶς ἀριθμηση, σελίδες υπάρχουν: *Varias Lectiones, Notae in varias lectiones; emendationes, et conjecturae, De Aretaei Dialecto commentariolus* (απὸ τον M. Maillaire), *Alphabetum Dialecticum* (= πίνακας ἰωνικῶν τύπων), *Index Graecus in Aretaeum* (απὸ τον M. Maillaire), *In Aretaei Indicem Appendix, De Aretaei Syntaxi ac Stylo Dissertatio, Quaedam de aliquot Aretaei*

locis, quorum lectio suspecta est, conjecturae, Variantium Lectionum *Appendix* στις σ. 1-168 (εξ αρχής αριθμηση) υπάρχει η νέα λατινική μετάφραση του Αρεταίου από τον Wigan (βλ. τίτλο του βιβλίου, και Praefatio, σ. VII: «*Latinam Versionem de novo dare libuit...*») και στις τελευταίες δεκατρείς, χωρίς αριθμηση, σελίδες υπάρχει Index λατινικών λέξεων.

Πάρα πολύ καλή έκδοση του Αρεταίου. Το κείμενό της, που βασικά στηρίζεται στην έκδοση του Goupyl (βλ. και Fabricius, σ. 711· Hude [βλ. αρ. 12], σ. VIII), είναι βελτιωμένο με την βοήθεια δύο ακόμη κωδίκων: του Harleianus 6326 και του Vaticanus 286. Η λατινική μετάφραση, όπως ήδη ειπώθηκε, είναι του ίδιου του Wigan και είναι πολύ καλύτερη από την μετάφραση του Crassus. Ακόμη, στην έκδοση αυτήν υπάρχουν συγκεντρωμένες όλες οι μέχρι τότε γνωστές *variae lectiones*, και οι *emendationes*, *conjecturae* και *notae* του Wigan. Η έκδοση έγινε με την προτροπή του J. Freind (βλ. και την *Dedicatio* προς τον Freind: «*Tuo hortatu inchoatum, Tua ope absolutam, mitto Tibi, Vir Doctissime, novam hanc Aretaei Editionem*») και τυπώθηκε μόνον σε τριακόσια αντίτυπα. Το αρχαίο κείμενο και η λατινική μετάφραση του Wigan ανατυπώθηκαν στην έκδοση του Kühn (βλ. αρ. 9· και Hoffmann, σ. 237· Choulant, σ. 85· εσφαλμένα ο Ermerins, σ. [7], υποστηρίζει ότι το κείμενο της έκδοσης του Kühn είναι «*textus Goupylei ex editione Lugduno-Batava.*»· επίσης η μετάφραση του Wigan ανατυπώθηκε αυτοτελώς το 1790 (βλ. αρ. 33) και στην έκδοσή του Ermerins το 1847 (βλ. αρ. 10). Για την έκδοση του Wigan βλ. ακόμη, Fabricius, σ. 711-712· Brüggemann, τόμ. 1., σ. 310-311· Kühn, σ. XX-XXII· Hoffmann, σ. 236-237· Choulant, σ. 85· Ermerins, σ. [6]-[7].

7. [Boerhaave, H.] *Ἀρεταίου Καππαδόκου Περὶ αἰτιῶν καὶ σημεῖων δξέων καὶ χρονίων παθῶν, βιβλία τέσσαρα. Περὶ θεραπείας δξέων καὶ χρονίων παθῶν, βιβλία τέσσαρα. Aretaei Cappadocis De causis et signis acutorum, et diuturnorum morborum libri quatuor. De curatione acutorum, et diuturnorum morborum libri quatuor. Cum Commentariis integris Petri Petiti Medici Parisiensis. Atque Clarissimi Joannis Wiggani Doctis et laboriosis notis Et Celeberrimi Mattairii Opusculis in eundem, Tandemque Eruditissimi, atque Celebratissimi Danielis Wilhelmi Trilleri, Observationibus et Emendatis. Editionem curavit Hermannus Boerhaave, Lugduni Batavorum, Sumptibus Petri van der Aa, 1731.*

folio [8] + 26 + 604 σελίδες (η αριθμηση είναι λανθασμένη: ύστερα από την σ. 365, ακολουθεί η 466, αντί της 366 προφανώς από παραδρομή, γιατί δεν υπάρχει κανένα κενό στο κείμενο).

Περιέχονται: στην αρχή σε δύο, χωρίς αριθμηση, σελίδες *Dedicatio* προς τον J. van den Berg· σε τέσπερις άλλες σελίδες, χωρίς σελιδαριθμηση, ακολουθεί *Praefatio*, όπου ο Boerhaave κάνει λεπτομερές λόγο για όλη την πορεία της εργασίας του, καθώς επίσης και για το περιεχόμενο του τόμου· στις σ. 1-26 ανατυπώνονται με την ίδια σειρά τα κεφάλαια της έκδοσης του Wigan (βλ. αρ. 6) από την *Praefatio*... ως το κεφάλαιο *De Curandi ratione*...· στις σ. 1-136 (εξ αρχής αριθμηση) εκδίδεται το αρχαίο κείμενο με την λατινική μετάφραση σε παράπλευρη στήλη και με κριτικό υπόμνημα· στις σ. 136a-300 υπάρχουν *Petri Petiti, Doctoris Medici Parisiensis, Commentarii et Animadversiones in Octo Aretaei Cappadocis Libros*· στις σ. 301-466 ανατυπώνονται τα κεφάλαια της έκδοσης του Wigan από τον *Index Graecus*... ως το κεφάλαιο *Variantium Lectionum Appendix*, και στις σ. 466-516 τα κεφάλαια από το *Variae Lectiones* ως το *Alphabetum dialecticum*· στις σ. 517-519 υπάρχουν *Danielis Wilhelmi Trilleri, M. D. Conjecturae et Emendationes in Aretaeum*· ακολουθεί στην σ. 521 *Admonitio ad Lectorem*, όπου ο Boerhaave κάνει λόγο για μερικές επιπλέον *observationes* του Triller για το κείμενο του Αρεταίου (βλ.: «*postquam omnia, quae praecesserunt, jam impressa fuerant, accepi*

novas observationes, et emendationes in Aretaeum editum a Clarissimo Wiggano»), οι οποίες τυπώνονται στην συνέχεια, στις σ. 521-522, με τίτλο Observations et Emendationes in Aretaeum και στις σ. 523-604 υπάρχει Index morborum et medicamentorum, de quibus agit *Aretaeus Cappadox* (από τον Pellerinus): τέλος, στην σ. 604 υπάρχουν τα Errata indicis.

Ἐκδοση λιγότερο καλή από την προηγούμενη. Το κριτικό της υπόμνημα είναι πλούσιο, το κείμενό της όμως, παρμένο από την έκδοση του Goupyl (βλ. αρ. 1), είναι κατώτερο από το κείμενο του Wigan (βλ. αρ. 6). Η λατινική μετάφραση είναι του Crassus (1554: βλ. αρ. 18), παρμένη από την συλλογή του H. Stephanus *Medicae artis principes* (βλ. αρ. 19 και Choulant, σ. 85 και 86). Το κείμενο και η λατινική μετάφραση της έκδοσης αυτής είχαν τυπωθεί ήδη από το 1719 με επιμέλεια του Io. van Groeneveld, ο τόμος όμως κυκλοφόρησε το 1731 γιατί ο Boerhaave περίμενε να δει την έκδοση του Wigan, που κυκλοφόρησε το 1723 (βλ. αρ. 6), και από την οποία αναδημοσίευσε τα κεφάλαια που αναφέρθηκαν παραπάνω. Πρέπει να σημειωθεί ακόμη ότι στην έκδοση του Boerhaave δημοσιεύτηκαν για πρώτη φορά ακέραια τα σφάλματα του P. Petit στα οκτώ βιβλία του Αρεταίου (βλ. και αρ. 102). Για την έκδοση αυτήν βλ. ακόμη Weigel [βλ. αρ. 15], σ. XVII: «Huius editionis [scil. Boerhaave, an. 1731] textum gr. lat. Io. van Groenueled secundum Goupyli et Morellii editiones, anno iamiam 1719. Boerhavio suasore, imprimi curavit; indicem congressit perutilem Pellerinus; totum revisit, praefationemque addidit divus Boerhavius» Fabricius, σ. 712-713: «Textus Goupyli est. Versio latina, textui apposita, Grassi, quam Henricus Stephanus edidit in principibus artis medicae. In notulis subiunctis habentur, quae Iosephus Scaliger adscripserat margini sui libri ex editione Henischiu: Kühn, σ. XXII-XXIII: Hoffmann, σ. 237: Choulant, σ. 85: Ermerins, σ. [7]: G. A. Lindeboom, Boerhaave and the Ancient Greek Writers on Medicine [βλ. αρ. 93], σ. 77-80. Η έκδοση αυτή ανατυπώθηκε το 1735 (βλ. αρ. 8).

8. [Boerhaave, H.] *Ἀρεταίου Καππαδόκου Περί αἰτιῶν καὶ σημείων ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν, βιβλία τέσσαρα. Περί θεραπείας ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν, βιβλία τέσσαρα. Aretaei Cappadocis De causis et signis acutorum, et diurnorum morborum libri quatuor. De curatione acutorum, et diurnorum morborum libri quatuor. Cum Commentariis integris Petri Petiti Medici Parisiensis, atque Clarissimi Joannis Wiggani doctis et laboriosis Notis Et Celeberrimi Mattairii Opusculis in eundem, tandemque Eruditissimi atque Celebratissimi Danielis Wilhelmi Trilleri Observationibus et Emendatis. Editionem curavit Hermannus Boerhaave, Lugduni Batavorum, Apud Janssonios van der Aa, 1735. Cum Privilegio Ill. ac Praepot. Ordinum Hollandiae et West. Frisiae.*

folio [10] + 26 + 604 σελίδες (η αριθμηση είναι λανθασμένη: ύστερα από την σ. 365 ακολουθεί η 466, αντί της 366 προφανώς από παραδρομή, γιατί δεν υπάρχει κανένα κενό στο κείμενο).

Πρόκειται για ανατύπωση της έκδοσης του 1731 (βλ. αρ. 7) χωρίς καμμία αλλαγή· μόνον στην αρχή (σ. [3]) προστέθηκε ένα μονοσέλιδο κείμενο με επικεφαλίδα: Privilegie. Βλ. και Fabricius, σ. 712: «Ad manus etiam mihi est editio, quae videri posset, altera, ab anno 1735. fol. quae vero plane ea est, quae ann. 1731. Typographus tantum alium titulum cum anno 1735. imprimendum curavit. Meum exemplar adeo titulo, qui anno 1731. impressus est, at ob novum titulum lacerato, non caret»· ακόμη, Kühn, σ. XXIII: Hoffmann, σ. 237: Choulant, σ. 86, και G. A. Lindeboom [βλ. αρ. 93], σ. 80.

9. [Kühn, C. G.] *Ἀρεταίου Καππαδόκου ἅπαντα. Aretaei Cappadocis opera omnia. Editionem curavit C. G. Kühn,*

στην σειρά: *Medicorum Graecorum opera quae exstant*, vol. XXIV, Lipsiae, prostat. in officina Libraria Car. Gnoblochii, 1828.

8ο· LXXXII + 984 σελίδες

Περιέχονται: στις σ. [V]-XXVI γενική εισαγωγή De Aretaeo (= 1. *Aretaei aetas, vita*. 2. *Aretaei secta*. 3. *Aretaei merita in medicinam theoreticam et practicam*. 4. *Libri ejus qui adhuc exstant. Libri de re pharmaceutica deperditi*. 5. *Codices manuscripti*. 6. *Editionum Aretaei historia*. 7. *Commentatores in Aretaeum. Alia scripta Arataeum (sic) illustrantia*: η εισαγωγή αυτή είναι γραμμένη «studio Jo. Chr. Gottl. Ackermann, Med. D. et Prof. Altorsin.» στις σ. [XXVII]-XXXI ανατυπώνεται η Praefatio editoris Batavi και στις σ. [XXXII]-LXXXII τα κεφάλαια της έκδοσης του Wigan από την Praefatio... ως το De curandi ratione... στις σ. [1]-346 τυπώνονται στο πάνω μισό της σελίδας το αρχαίο κείμενο και στο κάτω μισό η λατινική μετάφραση· στις σ. 347-362 υπάρχει Index (λατινικών κυρίως λέξεων)· στις σ. [363]-727 ανατυπώνεται, από την έκδοση του Boerhaave (βλ. αρ. 7), το έργο του Petri Petiti, doctoris medici Parisiensis, commentarii et animadversiones in octo Aretaei Cappadocis libros· στις σ. [728]-783 υπάρχουν οι Wiggani annotationes, και στις σ. 783-788 οι Dan. Wilh. Trilleri, M. D. coniecturae et emendationes in Aretaeum (βλ. αρ. 115)· ακολουθούν στις σ. 788-794 Admonitio ad lectorem (= Observationes et emendationes in Aretaeum ανατυπωμένες από την έκδοση του Boerhaave· βλ. αρ. 7), στις σ. [795]-926 Index Graecus in Aretaeum (συνταγμένος από τον M. Maittaire), στις σ. 927-936 Variantium lectionum Appendix (και ο Index αυτός και ο Appendix ανατυπώνονται από την έκδοση του Wigan). Τέλος, στις σ. [937]-973 υπάρχουν Variae lectiones (από την έκδοση του Wigan), και στις σ. [974]-984 Appendix (= Variae lectiones· βλ. και την υποσημ. του εκδότη: «Hanc appendicem curavit G. Dindorfius. Insunt Reiskii emendationes ex margine exemplaris Henischiani descriptae ab O. D. Blochio»).

Το κείμενο της έκδοσης αυτής είναι ανατύπωση του κειμένου του Wigan (βλ. αρ. 6 και Hoffmann, σ. 237· Choulant, σ. 85· Kudlien [βλ. αρ. 85], σ. 7, υποσημ. 1· εσφαλμένα ο Ermerins, σ. [7], υποστηρίζει ότι πρόκειται για ανατύπωση «textus Goupylei ex editione Lugduno-Batava»). Η μετάφραση επίσης προέρχεται από την έκδοση του Wigan (βλ. Hoffmann, σ. 237 και Choulant, σ. 85). Αναδημοσιεύονται επίσης, όπως ήδη φαίνεται από την αναλυτική έκθεση των περιχομένων, κεφάλαια των εκδόσεων του Wigan και του Boerhaave. Για την έκδοση αυτήν βλ. ακόμη Hoffmann, σ. 237· Choulant, σ. 85· Ermerins, σ. [7]-[8].

10. [Ermerins, F. Z.] *'Αρεταίου Καππαδόκου τὰ σωζόμενα. Aretaei Cappadocis quae supersunt. Recensuit et illustravit Franciscus Zacharias Ermerins, medicinae doctor*, Trajecti ad Rhenum, Apud Kemink et filium, 1847.

4ο· [24] + LXVI + [2] + 503 σελίδες

Περιέχονται: στην αρχή σε είκοσι, χωρίς αρίθμηση, σελίδες υπάρχει Praefatio, που αναφέρεται στις μεταφράσεις, τις εκδόσεις, τα σχόλια, τα χειρόγραφα, την ιδιότυπη ιωνική διάλεκτο του Αρεταίου και την μέθοδο που ακολούθησε ο εκδότης, και στις σ. [I]-LXVI Prolegomena (: σ. [I]-IV, I. *De ipso Aretaeo et eius scriptis*· σ. V-XI, II. *De tempore, quo vixerit Aretaeus*· σ. XII-XXVIII, III. *De Doctrina medica Aretaei*· σ. XXIX-LXVI, IV. *Apparatus Aretaei diaeteticus et pharmaceuticus* = σ. XXIX-LXII, A. *Elenchus simplicium* και σ. LXII-LXVI, B. *Elenchus remedium compositorum*): ακολουθεί μία σελίδα με συντομογραφίες (: In adnotatione his compendiis sum usus), και στις σ. [1]-277 εκδίδεται το αρχαίο κείμενο με υπόμνημα κριτικό και ερμηνευτικό· στις σ. [279]-444 ανατυπώνεται η λατινική μετάφραση της έκδοσης του Wigan (βλ. αρ. 6 και Haeser [βλ. αρ. 74], σ. 342), στην σ. [445] υπάρχουν Addenda et corrigenda, στην σ. [446] Index locorum in adnotatione tractatorum, και στις σ. [447]-503 Index graecitatis.

Πολύ καλή έκδοση του Αρεταίου· όπως σημειώνει ο Hude [βλ. αρ. 12], σ. VIII: «... omnes priores editiones longe praecellit quam Traiecti ad Rhenum anno 1847 publici iuris fecit *Ermerins*...». Βλ. και Kudlien [βλ. αρ. 85], σ. 7, υποσημ. 1: «Einen wesentlichen textkritischen Fortschritt bringt demgegenüber die 1847 in Utrecht erschienene Ausgabe des... F. Z. Ermerins»· ακόμη, βλ. Haeser [βλ. αρ. 74], σ. 342.

11. [A d a m s, F.] *Ἀρεταίου Καππαδόκου τὰ σωζόμενα. The Extant Works of Aretaeus, the Cappadocian. Edited and Translated by Francis Adams*, London, Printed for the Sydenham Society, 1856.

8ο· XX + 510 σελίδες. Ανατυπώσεις: 1) Boston, Milford House, 1972, και 2) Boston-Mass., Longwood Press, 1977.

Περιέχονται: στις σ. [III]-IV Advertisement του Adams, όπου γίνεται συνοπτικά λόγος για το περιεχόμενο του βιβλίου (πρόλογος, έκδοση, μετάφραση, ευρετήριο)· στις σ. [V]-XX The Editor's Preface, που αναφέρεται 1) στην εποχή που έζησε ο Αρεταίος, στις ιατρικές του απόψεις που είναι επηρεασμένες από την διδασκαλία της πνευματικής σχολής, και στον χαρακτήρα του ως ιατρικού συγγραφέως (: ιπποκρατικός, άριστες περιγραφές νόσων, θεραπευτικές μέθοδοι κλπ.), και 2) στις εκδόσεις και μεταφράσεις του Αρεταίου, καθώς και στην μέθοδο που ακολούθησε στην δική του έκδοση· στις σ. [1]-240 εκδίδεται το αρχαίο κείμενο, και στις σ. [241]-498 τυπώνεται η αγγλική μετάφραση που έκαμε ο ίδιος ο Adams· τέλος, στις σ. [499]-510 υπάρχει Index (σ. IV: «[which] is merely applicable to the translation»). Βλ. και Haeser [βλ. αρ. 74], σ. 342-343: «Vortreffliche und, abgesehen von der Trennung des Textes und der Uebersetzung, sehr bequeme Ausgabe».

12. [H u d e, C.] *Aretaeus, edidit Carolus Hude*, στην σειρά: *CMG II, Academiae Berolinensis Hauniensis Lipsiensis, Lipsiae et Berolini, in Aedibus B. G. Teubneri*, 1923.

8ο· XXV + 183 σελίδες

Περιέχονται: στις σ. [V]-XXIII Praefatio για τα χειρόγραφα, τις εκδόσεις και την γλώσσα του Αρεταίου· στις σ. [XXIV]-XXV Index rerum (: λατινικός κατάλογος των κεφαλαίων των οκτώ βιβλίων του Αρεταίου)· στην σ. [2] υπάρχει Conspectus siglorum· στις σ. 3-170 εκδίδεται το κείμενο με similia και κριτικό υπόμνημα, και στις σ. [171]-183 υπάρχει Index verborum usu formave notabilium.

Βιβλιοκρισίες: *BFC* 30, 58 Cess / *MGM* (1923) 77 Sudhoff / PhW 44 (1924) 15 Fuchs / *CR* 40 (1926) 74 Jones. Βλ. και αρ. 13.

13. [H u d e, C.] *Aretaeus edidit Carolus Hude. Editio altera, lucis ope expressa nonnullis locis correcta Indicibus nominum verborumque et Addendis et Corrigendis aucta [cur. I. Zwicker]*,

στην σειρά: *CMG II, Berolini, in Aedibus Academiae Scientiarum*, 1958.

8ο· XXVII + 277 σελίδες

Στην δεύτερη αυτήν έκδοση περιέχονται: στην σ. [V] Praemonitum ad editionem alteram, από τον I. Zwicker· στις σ. VII-XXVII και 1-170 ανατυπώνονται ο πρόλογος και το κείμενο της προηγούμενης έκδοσης· στις σ. 171-173 υπάρχουν Addenda et Corrigenda, και στις σ. 173-174 Additamenta ad testimonia et similia· τέλος, αντί για τον Index verborum του Hude (13 σελίδες), στις σ. 175-277 Indices composuit Iohannes Zwicker (: σ. 176, *Praemonitum*· σ. 177, *I. Index nominum*· σ. 178-277, *II. Index verborum*).

Η έκδοση αυτή στην πραγματικότητα είναι ανατύπωση της προηγούμενης (βλ. αρ. 12), με μερικές μόνον προσθήκες: όπως τονίζει ο Zwicker (σ. [V]) «textum fere nusquam tetigi, nonnullis locis Addenda et Corrigenda adieci, multa loca autem restant insanata et ingenium philologorum medicorumque expectant!».

Βιβλιοκρισία: CR N.S. 11 (1961) 83-84 E. D. Phillips.

B. Ε κ λ ο γ έ ς

14*. Βλ. Weigel [βλ. αρ. 15], σ. XVI: «Quam sequitur editio nec a *Wiggano*, *Hallero* cet. nominata, nec a me unquam visa, quam *Georgianus* recenset catalogus: 'Aretaei Cappad. tract. de morbis acutis, gr. et lat. cura *Hoeschelii* Ingolst. 1603. 4.» και για την έκδοση αυτήν ισχύουν όσα αναφέρθηκαν για τα λήμματα με αρ. 2 και 5.

15. [Weigel, C.] *Aretaeus de pulmonum inflammatione. Contextum graecum adiecta versione latina edidit Emendationes et commentarium adiunxit Carolus Weigel. Sectio prior*, Lipsiae 1790.

4ο. [7] + XXXV σελίδες

Περιέχονται: στις σ. [4]-[5]: *Τῷ λογιωτάτῳ καὶ ἐμπειροκιστάτῳ Ἰωάννῃ Μαρτίνῳ Κοχίῳ Κάρολος Οὐδέγγελ χαίρειν καὶ εὐπράττειν*· εδώ ο Weigel, αφού συγχαρεί τον δάσκαλό του διὰ τὰ γέρατα που του απονεμήθηκαν ως αναγνώριση της ιατρικής προσφοράς του και αφού εκφράσει δημοσίᾳ την ευγνωμοσύνη και τον σεβασμό του, αναφέρει τους λόγους για τους οποίους επέλεξε να σχολιάσει το *περὶ περιπνευμονίης* κεφάλαιο του Αρεταίου (βλ. σ. [5]: *Τὴν περὶ τῆς περιπνευμονίας τοῦ Ἀρεταίου πραγματεῖαν ἐξελεξάμην διότι αἰτία κινηθεῖς τὰ μὲν, τῆς νόσου... φοβερᾶς οὐσης... τὰ δέ, ἐπεὶ αὐτὸ τὸ καιφάλαιον (sic) τοῦ Ἀρεταίου, εἰ καὶ μὴ ὀχ ὑστερημένον τινὸς ἀσαφείας, περισσεύει ὅμως πολλῆς κοσμιότητος καὶ ὠφελείας.*)· στις σ. [6]-[7] υπάρχει Praefamen, όπου ο εκδότης εξηγεί γιατί ασχολήθηκε με τον Αρεταίο και εκθέτει το περιεχόμενο και την μέθοδο της εργασίας του· στις σ. [I]-XIX, στα Prolegomena, γίνεται λόγος (σ. [7]) «in exordio de Aretaei patria, secta, placitis physiologicis et pathologicis, medendi methodo et dictionis ratione... addito scriptorum Aretaei quae supersunt, codicum mssptorum, editionum commentariumque typis impressorum, indice, quantum fieri poterat plenissimo» στις σ. XX-XXXV εκδίδεται το κείμενο του κεφαλαίου *Περὶ περιπνευμονίης* (*Π. ατ. καὶ σημ. δε. παθ.* 2, 1, σ. 15 Hude), με τίτλο *Ἀρεταῖος Καππαδόκος* (sic) *περὶ πνευμονίης*, σε μία στήλη, σε παράπλευρη στήλη υπάρχει η λατινική μετάφραση, και στο κάτω μέρος της σελίδας υπόμνημα, κυρίως ερμηνευτικό.

Όσον αφορά το κείμενο της έκδοσης αυτής ο Weigel δηλώνει ότι (σ. [7]) «Editio qua usus sum Goupyli illa est, cuius contextum passim et emendavi et restitui, ut et codicum auctoritas et necessitas ipsa postulabat», και για την μετάφραση ότι (ό.π.) «Reiecta autem Crassi versione latina, utpote mihi parum probata, Wigganianam, sicuti aptam deprehendi, adaptavi, ita tamen, ut illam passim, prouti occasio mearumque emendationum ratio id iuberet expolirem, graecis verbis accommodarem»· τέλος, για τα σχόλια σημειώνεται ότι (ό.π.) «loca et parallela et

4. Από το 1964 έχει αναγγελθεί από τον F. Kudlien μία νέα σχολιασμένη έκδοση του Αρεταίου· βλ. *Kleine Pauly* I (1964) 529: «F. Kudlien bereitet eine kommentierte Ausgabe [scil. des Aretaios] mit Übersetzung für das Suppl. des CMG vor».

explicantia Hippocratis, Aristotelis, Galeni, Aetii, Paulli al. nec non recentiorum eruditorum explicationes et meas qualescunque animadversiones subiungerem».

16. [M ü r i, W.] *Der Arzt im Altertum. Griechische und lateinische Quellenstücke von Hippokrates bis Galen mit der Übertragung ins Deutsche. Herausgegeben von Walter Müri. Mit einer Einführung von Hermann Grense-mann, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1986⁵.*

Πρώτη έκδοση: München 1938

Στις σ. 218-230 και 272-281 υπάρχουν κεφάλαια του έργου του Αρεταίου. Συγκεκριμένα στις σ. 218-222, Π. ατ. και σημ. δξ. παθ. 1, 10. *Περί πλευρίτιδος*: σ. 222-230, Π. ατ. και σημ. χρον. παθ. 1, 6. *Περί μανίης*: σ. 272-276, Π. ατ. και σημ. δξ. παθ. 1, 5. <*Περί παροξυσμού επιληπτικών*> σ. 276-281, Π. ατ. και σημ. χρον. παθ. 1, 4. *Περί επιληψίης*. Βλ. και αρ. 46.

II. ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

A. Λ α τ ι ν ι κ έ ς

17. [C r a s s u s, I. P.] *Aretaei Cappadocis medici insignis ac vetustissimi libri septem Nunc primum e tenebris eruti a Iunio Paulo Crasso Patavino accuratissime in latinum sermonem versi. Ruffi Ephesii medici clarissimi, De corporis humani partium appellationibus libri tres. Ab eodem Iunio Paulo Crasso latinitate Donati. Quae in omnibus his libris scitu ac memoria digna habentur, Index locupletiss. Operis calci appositus demonstrabit, Venetiis, apud Iuntas, 1552 Cum summi Pontificis Senatusque Veneti Decretis ad Annos decem.*

4ο· [4] + 90 + [17] φύλλα

Περιέχονται: φύλ. [2^ο]-[4^ο]: Illustriss. Principi Alberto Seniori... Iunius Paulus Crassus s. p. d. (πρόλογος-αφιέρωση): εδώ, στο τμήμα που γίνεται λόγος για τον Αρεταίο, ο Crassus αναφέρει (φύλ. [2^ο]) ότι «fortè liber quidam graecè manu scriptus, veterrimus, et cariosus in manus meas incidit: in fronte libri nomen autoris inscriptum erat Aretaei videlicet Cappadocis» αφού διάβασε προσεκτικά πολλές φορές (φύλ. [2^ο]: «ter et quater perlegi») τον κώδικα, που ήταν πολύ άσχημα διατηρημένος, διαπίστωσε την σπουδαιότητα του κειμένου, από ιατρική και λογοτεχνική άποψη, και αποφάσισε να το μεταφράσει λατινικά, και να δημοσιεύσει την μετάφραση αυτήν: στην συνέχεια αυτού του προλογικού σημειώματος ο Crassus κάνει λόγο με μεγάλη συντομία, για την πατρίδα και την εποχή που έζησε ο Αρεταίος, την ιατρική αίρεση στην οποία ανήκε κλπ.: ακόμη, κάνει λόγο για τους κόπους στους οποίους υποβλήθηκε και την μέθοδο που ακολούθησε για να αποκαταστήσει —κατά το δυνατόν— το φθαρμένο κείμενο (βλ. φύλ. [2^ο]-[3^ο]: «Quàm multos in eo transferendo labores tulerim: quantum temporis atque olei absumperim, vix queam dicere, cùm plurimis undique vulneribus confossus esset. ex tribus tamen collatis exemplaribus multa, quae deficiebant, restitui: quae erant depravata, castigavi: quae confusa erant, in ordinem redegi. per coniecturas etiam certissimas ab artis medicae peritia desumptas, non paucos locos librariorum incuria vitiatos antiquae et sanae lectioni restitui...»): στα φύλ. 1^ο-72^ο υπάρχει η μετάφραση του έργου του Αρεταίου· επειδή όμως το χειρόγραφο που χρησιμοποίησε ο Crassus είχε υποστεί πολλές φθορές και είχε χάσματα, από το δεύτερο βιβλίο του *Χρον. νοός. θερ.* δεν μεταφράζονται τα εξής πέντε κεφάλαια: 2. *Θεραπεία διαβή-τεω*, 3. *Θεραπεία λιθιάσεως και έλκώσεως νεφρών*, 5. *Θεραπεία γονορροίας*, 6. *Θεραπεία στο-*

μαχικῶν, 7. Θεραπεία κοιλιακῶν· στα φύλ. 73^r-90^r τυπώνεται η μετάφραση του έργου του Ρούφου του Εφέσιου De corporis humani...· στα φύλ. [1^r]-[16^r] υπάρχουν Indices duo locupletiss., στο φύλ. [17^r] Ergores και στο φύλ. [17^r] Registrum.

Η μετάφραση αυτή ανατυπώθηκε το 1603 (βλ. αρ. **3**), το 1700 (βλ. αρ. **23**), το 1763 (βλ. αρ. **26**), το 1768 (βλ. αρ. **27**), το 1785 (βλ. αρ. **29**).

Για την μετάφραση αυτήν βλ. ακόμη, Ermerins, σ. [6]: «Princeps Aretaei editio Latina est Iunii Crassi, cuius interpretatio saepius typis descripta est»: Wigan, σ. I· Fabricius, σ. 709 και 717· Kühn, σ. XVI-XVII· Hoffmann, σ. 237· Choulant, σ. 86· Kudlien [βλ. αρ. **85**], σ. 7, υποσημ. 1.

18. [C r a s s u s, I. P.] *Aretaei Cappadocis medici lib. VIII. Ruffi Ephesii de hominis partib. li. III. Iunio Paulo Crasso Patavino interprete. Accessere quae Crassus non vertit Aretaei aliquot Capita. Ruffi liber de Vesicae ac renum affectib. Eiusdem de Medicamentis purgantibus. Adnotationes locorum in quibus ab interprete Graeca discrepant*, [σ. 497: autore G. M. T.], Parisiis, Apud Guilielmum Morelium, et Iacobum Puteanum, 1554.

16ο [16] + 553 + [15] σελίδες (οι σ. 496-528 είναι χωρίς αρίθμηση).

Περιέχονται: στην αρχή, σε δεκατρείς, χωρίς αρίθμηση, σελίδες αφιέρωση του I. P. Crassus προς τον πρίγκιπα Αλβέρτο του Βραδεμβούργου: στις σ. 1-400 τυπώνεται η μετάφραση του Αρεταίου από τον Crassus (βλ. αρ. **17**), συμπληρωμένη κατά τα πέντε κεφάλαια που έλειπαν από εκείνην πιθανότατα από τον J. Goupyl, τον πρώτο εκδότη του ελληνικού κειμένου, που πιστεύεται ότι κρύβεται πίσω από τα αρχικά G. M. T.: στις σ. 401-493 η μετάφραση του έργου του Ρούφου De corporis humani partium appellationibus libri tres· στις σ. 494-495 υπάρχουν Ruffi Varias Lectiones, quas interpres adnotarat· στις σ. [497]-[527] Annotaciones locorum, qui in Aretaei Codice Graeco, ab interpretatione Crassi discrepant, autore G. M. T.: ακολουθούν, στην σ. [528] ο βίος του Ρούφου e Suida, (σε λατινική μετάφραση), στις σ. 529-546 και 547-553 αντίστοιχα οι μεταφράσεις των έργων του Ρούφου De vesicae renumque affectibus και Eiusdem autoris fragmentum de Medicamentis purgantibus, και στις τελευταίες δεκαπέντε, χωρίς αρίθμηση, σελίδες υπάρχει Index eorum quae in Aretaei et Ruffi libris continentur.

Η συμπληρωμένη αυτή μετάφραση του Crassus ανατυπώθηκε στην συλλογή του H. Stephanus, *Medicae artis principes* (βλ. αρ. **19**· και Wigan, σ. III), στην έκδοση του Boerhaave (βλ. αρ. **7** και **8**· και Choulant, σ. 85) και στην συλλογή του A. von Haller, *Artis medicae principes* (βλ. αρ. **28** και **30**· και Choulant, σ. 86).

Για την μετάφραση αυτήν βλ. ακόμη, Wigan, σ. III: «Eodem anno, scilicet 1554, post Graeca tamen publici iuris facta, Crassi Interpretatio Parisiis edita est... Huic Annotaciones locorum subijciuntur, qui in Aretaei Codice Graeco ab Interpretatione Crassi discrepant: Autore G. M. T. quae Notis nostris ad Varias Lectiones intermixtae reperiuntur. Hic item Capita illa quinque, quae Crassus non verterat, jam primum Latine traducta sunt. Anonymum hunc fuisse Goupylum vix dubitari potest»: Fabricius, σ. 709: «Celsum Crassum, Iunii Crassi filium, ex Goupyli editione vertentem, fuisse Petitus afferit. Guil. Morelium auctorem esse eius versionis [δηλ. της συμπληρωμένης κατά τα πέντε κεφάλαια που έλειπαν από την προηγούμενη], putant alii»: ο ίδιος σ. 710, 717 και 718· Kühn, σ. XVIII· Hoffmann, σ. 237· Choulant, σ. 86: «vollständigere Uebersetzung nach Goupylus Ausgabe und wahrscheinlich von Goupylus selbst (keineswegs von Celsus Crassus)».

19* [C r a s s u s, I. P.] *Aretaei Cappadocis...* στο: [H. Stephanus],

Medicae artis principes, post Hippocratem et Galenum. Graeci Latinitate donati, Aretaeus, Ruffus Ephesius (J. P. Crasso interprete) Oribasius, (J. B. Rasario interprete) Paulus Aegineta, Aetius, (J. Cornario interprete) Alex. Trallianus, (J. Quinterio Andernaco interprete) Aliique praeterea, quorum unius nomen ignoratur Actuarius, (J. Alexandrino interprete) Nic. Myrepsus (opus a L. Fuchsio Latinitate donatum) Latini: Corn. Celsus, Scrib. Largus, Marcell. Empiricus. Index non solum copiosus, sed etiam ordine artificioso omnia digesta habens Hippocr. aliquot loci cum Corn. Celsi interpretatione. Henr. Stephani de hac sua editione tetrastichon..., [Genevae-Parisiis], Anno 1567. Excudebat Henricus Stephanus, illustris viri Huldrichi Fuggeri typographus.

folio· δύο τόμοι

Στον πρώτο τόμο, και πρώτη στην σειρά, ανατυπώνεται η μετάφραση του Crassus, που εκδόθηκε το 1554 συμπληρωμένη από τον Goupyl (βλ. αρ. 18).

Για την ανατύπωση αυτήν βλ. ακόμη, Wigan, σ. III: «Juxta proxime memoratam Editionem. Latinam Aretaei Versionem [δηλ. την συμπληρωμένη από τον Goupyl] inter Medicae Artis Principes impressit Henricus Stephanus, Anno 1567 in fol. omissis tamen Notulis, quae sub fine Anonymus iste Editor adiecerat» Fabricius, σ. 710 και 718· Kühn, σ. XVIII· Hoffmann, σ. 237-238· Choulant, σ. 86· επίσης βλ. D. W. Triller, *De adornanda nova editione vet. medicae artis principum ab Henr. Stephano olim editorum pauca dissertatio*, Lipsiae, impensis Joh. Pauli Krauss, 1755 (4ο· 8 σελ.).

20. [C r a s s u s, I. P.] *Medici antiqui graeci Aretaeus, Palladius, Ruffus, Theophilus: Physici et Chirurgi. Partim nunquam, partim antea, sed nunc auctiores editi. Omnes à Iunio Paulo Crasso Medico et Professore Patavino Latio donati. Quibus accesserant Stephanus Athen. et ipsius Crassi Quaestiones Medicae et Naturales*, Basileae, Ex officina Petri Perna Cum Grat. et Privilegio S. Gaes. Maiest., Anno 1581.

4ο· [10] + 297 + [35] + 212 + [43] σελίδες

Περιέχονται: σε τρεις σελίδες, χωρίς σελιδαρίθμηση, αφιέρωση Serenissimo Francisco Medici magno Etruriae Ducis. Celsus Crassus s. d.· στις επόμενες δύο, πάλι χωρίς αρίθμηση, σελίδες υπάρχει σημείωμα του τυπογράφου προς τους αναγνώστες (: Typographus Lectori s.) σχετικό με την έκδοση αυτήν, και σε δύο ακόμη, πάλι χωρίς αρίθμηση, σελίδες σημείωμα του I. P. Crassus, με χρονολογία 1555, που και αυτό απευθύνεται στους αναγνώστες (: Iunius Paulus Crassus eruditus Lectoribus s. p. d.) και στο οποίο γίνεται λόγος για την αναθεωρημένη μετάφραση του Αρεταίου· στις σ. 3-145 τυπώνεται αυτή η αναθεωρημένη μετάφραση του Αρεταίου, και μετά την σ. 297, σε τριάντα σελίδες, χωρίς σελιδαρίθμηση, υπάρχει Index... eorum quae in Aretaei libris memoria digna continentur (ο υπόλοιπος τόμος αφορά τους άλλους γιατρούς που αναγράφονται στον τίτλο).

Πρόκειται για την πλήρη μετάφραση του Αρεταίου, βασισμένη στο ελληνικό κείμενο της έκδοσης του Goupyl (βλ. αρ. 1· Choulant, σ. 86), την οποία ο I. P. Crassus την είχε ετοιμάσει ήδη από το 1555, και που τυπώθηκε μετά τον θάνατό του (+1574) στην συλλογή του *Medici antiqui graeci*, με επιμέλεια του γιου του Celsus Crassus.

Για την μετάφραση αυτήν βλ. ακόμη, Wigan, σ. III: «Crassi Versio ab ipso recognita. traductis etiam ab eodem Capitibus quinque, quae in priore ejus Editione [βλ. αρ. 17] deerant

Basileae, apud Petrum Pernam, Anno 1581, in 4°, primum impressa est: licet a Crasso, ut ex Epistola ejus ad Lectores data patet, Anno 1555 absoluta fuerit. Verum haec in publicum non prodiisse ante Annum 1581, mortuo jam Paulo Crasso, constat ex Typographi ad Lectorem Epistola» Fabricius, σ. 710 και 718· Kühn, σ. XVIII· Choulant, σ. 86 και 87.

21. [C r a s s u s, I. P.] *Aretaei Cappadocis...*

Βλ. αρ. **3**: πρόκειται για την μετάφραση του Crassus που τυπώθηκε στην έκδοση του G. Henisch, το 1603.

22. [C r a s s u s, I. P.] *Aretaei Cappadocis...*

Βλ. αρ. **4**: πρόκειται για την μετάφραση του Crassus που τυπώθηκε στην έκδοση του G. Henisch, το 1627.

23* [C r a s s u s, I. P.] *Aretaei Cappadocis libri septem in latinum sermonem conversi a Junio Paulo Crasso, Patavii 1700.*

8ο

Πρόκειται για ανατύπωση της παλιάς μετάφρασης του Crassus, αυτής δηλ. που εκδόθηκε το 1552 (βλ. αρ. **17**): βλ. και Hoffmann, σ. 238· Choulant, σ. 86.

24. [C r a s s u s, I. P.] *Aretaei Cappadocis...*

Βλ. αρ. **7**: πρόκειται για την μετάφραση του Crassus (1554· βλ. αρ. **18**), που τυπώθηκε στην έκδοση του H. Boerhaave, το 1731.

25. [C r a s s u s, I. P.] *Aretaei Cappadocis...*

Βλ. αρ. **8**: πρόκειται για την μετάφραση του Crassus (1554· βλ. αρ. **18**), που τυπώθηκε στην έκδοση του H. Boerhaave, το 1735.

26* [C r a s s u s, I. P.] *Aretaei Cappadocis libri septem..., Venetiis 1763.*

8ο

Βλ. A. von Haller, *Bibliotheca medicinae practicae*, τόμος 1, Bernae-Basiliae 1776, σ. 194· Weigel [βλ. αρ. **15**], σ. XVII.

27. [C r a s s u s, I. P.] *Aretaei Cappadocis medici insignis ac vetustissimi libri septem, a Junio Paulo Crasso Patavino accuratissime in latinum sermonem versi, Argentorati, Apud Amandum König, Bibliop., 1768. Superiorum permissu.*

8ο· [14] + 286 + [50] σελίδες

Περιέχονται: σε τέσσερις σελίδες, χωρίς σελιδαρίθμηση, πρόλογος/αφιέρωση του A. König προς τον C. C. Krause, καθηγητή της Ανατομικής και της Χειρουργικής· στις επόμενες οκτώ, πάλι χωρίς αρίθμηση, σελίδες υπάρχει Index capitum· στις σ. 1-286 τυπώνεται η λατινική μετάφραση, και στο τέλος σε πενήντα σελίδες, χωρίς σελιδαρίθμηση, υπάρχει Index rerum et verborum.

Πρόκειται για ανατύπωση της παλιάς μετάφρασης του Crassus (1552· βλ. αρ. 17), και όχι της μετάφρασης που είχε τυπωθεί στην έκδοση του Boerhaave (βλ. και Choulant, σ. 86: «ebenfalls nichts anderes als die älteste, unvollständige Uebersetzung des Crassus von 1552, und keineswegs die der Boërhaave'schen Ausgabe»). Η μετάφραση της έκδοσης αυτής ανατυπώθηκε το 1785 (βλ. αρ. 29).

28. [C r a s s u s, I. P.] *Aretaei Cappadocis medici insignis de causis et signis acutorum et diuturnorum morborum libri quatuor. De curatione acutorum et diuturnorum morborum libri quatuor. Junio Paulo Crasso Patavino interprete*, στο: [A. de Haller] *Artis medicae principes. Hippocrates, A r e t a e u s, Alexander, Aurelianus, Celsus, Rhazeus. Recensuit, praefatus est Albertus de Haller*, tomus quintus, Lausanne, Sumptibus Franc. Grasset et Socior., 1772.

8ο LXXXVI + 291 σελίδες

Περιέχονται: στις σ. V-LXXIV Clarissimi viri, D. Wiggan praefatio, qua recensetur in varias Aretaei editiones, et quid in ejus editione praestitum sit· στις σ. LXXIV-LXXX Alb. von Haller ad Aretaeum praefatio· στις σ. LXXXI-LXXXVI υπάρχει Index capitum, στις σ. 1-256 τυπώνεται η λατινική μετάφραση και στις σ. 257-291 υπάρχει Index rerum et verborum.

Πρόκειται για ανατύπωση της συμπληρωμένης από τον Goupyl μετάφρασης του Crassus (1554· βλ. αρ. 18)· ο Haller ανατύπωσε την μετάφραση αυτήν από την έκδοση του Boerhaave (βλ. αρ. 7· και Choulant, σ. 86).

Ο τόμος αυτός ανατυπώθηκε με τροποποιημένον τον τίτλο το 1786 (βλ. αρ. 30)· βλ. και Hoffmann, σ. 238 και Choulant, σ. 86.

29* [C r a s s u s, I. P.] *Aretaei Cappadocis de causis et signis acutorum et diuturnorum morborum libri IV., ... a Iunio Paulo Crasso in latinum sermonem versi*, Argentorati, apud Amandum König, 1785.

8ο

Πρόκειται μάλλον για ανατύπωση της έκδοσης του 1768 (βλ. αρ. 27)· βλ. ακόμη, Hoffmann, σ. 238· Choulant, σ. 86.

30. [C r a s s u s, I. P.] *Aretaei Cappadocis de causis et signis acutorum et diuturnorum morborum libri IV. De curatione acutorum et diuturnorum morborum libri IV. Ad editionem Johannis Wiggani recudi curavit et praefatus est Albertus de Haller*, Editio nova, στο: [A. de Haller] *Artis medicae principes. Hippocrates, A r e t a e u s, Alexander, Aurelianus, Celsus, Rhazeus. Recensuit, praefatus est Albertus de Haller*, tomus quintus, Lausanne, Sumptibus Franc. Grasset et Socior., 1786.

8ο LXXXIV + 291 σελίδες

Πρόκειται για ανατύπωση της έκδοσης του 1772 (βλ. αρ. 28), μόνο με κάποια αλλαγή στον τίτλο· βλ. και Hoffmann, σ. 238· Choulant, σ. 86.

31. [W e i g e l, C. H. L.] *Aretaeus Cappadox De pulmonia...*

Βλ. αρ. 15· πρόκειται για την λατινική μετάφραση του κεφαλαίου *Περὶ περπνευμονίης* που εξέδωσε μαζί με το αντίστοιχο ελληνικό κείμενο ο Weigel το 1790.

32. [W i g a n, J.] *Aretaei Cappadocis...*

Βλ. αρ. **6**: πρόκειται για την μετάφραση του Αρεταίου που έκαμε και τύπωσε στην έκδοση του ο Wigan το 1723.

33* [W i g a n, J.] *Aretaei Cappadocis de causis et signis acutorum et diuturnorum morborum libri IV. De curatione acutorum et diuturnorum morborum libri IV. [ex Io. Wigani editione]*, Vindobonae, de Kurzboeck, 1790.

8ο

Πρόκειται για ανατύπωση της μετάφρασης του J. Wigan (βλ. αρ. **6**) με πολλά λάθη: βλ. και Fabricius, σ. 713: «Latine etiam prodiit Aretaeus ex Io. Wigani versione... Plena est ea editio errorum»: Hoffmann, σ. 238· Choulant, σ. 86.

34. [W i g a n, J.] *Aretaei Cappadocis...*

Βλ. αρ. **9**: πρόκειται για την μετάφραση του Wigan που ανατυπώθηκε στην έκδοση του Kühn το 1828.

35. [W i g a n, J.] *Aretaei Cappadocis...*

Βλ. αρ. **10**: πρόκειται για την μετάφραση του Wigan που ανατυπώθηκε στην έκδοση του Ermerins το 1847.

B. Α γ γ λ ι κ έ ς

36. [A d a m s, P.] *Of Aretaeus, the Cappadocian, on the Causes and Symptoms of Acute Diseases...*

Βλ. αρ. **11**: πρόκειται για την μετάφραση του Αρεταίου που έκαμε και τύπωσε στην έκδοσή του ο Adams το 1856.

37* [M o f f a t, J.] *Aretaeus, Consisting of Eight Books on the Causes, Symptoms and Cure of Acute and Chronic Diseases. Translated from the Original Greek by John Moffat, M. D.*, London, W. Richardson, 1785.

8ο: XVI + 503 σελίδες

Για την μετάφραση αυτήν βλ. Brüggemann, τόμ. 1, σ. 311· τόμ. 2, σ. 65.

38* [R e y n o l d s, T. F.] *Aretaeus Of the Causes and Signs of Acute and Chronic Disease. Translated from the Greek by T. F. Reynolds, M. B. F. L. S.*, London, William Pickering, 1837.

8ο: X + 157 σελίδες

Βλ. και Haeser [βλ. αρ. **74**], σ. 343, όπου δίνεται ταυτόχρονα και η πληροφορία ότι στο βιβλίο αυτό μεταφράζονται «nur die pathologischen Bücher».

Γ. Γ ε ρ μ α ν ι κ έ ς

39. [D e w e z, F. O.] *Aretäus des Kappadoziens, von den Ursachen und Kennzeichen rascher und langwieriger Krankheiten. Vier Bücher, Aus dem*

Griechischen mit beigefügten Anmerkungen übersetzt von F. O. Dewez, Wien, der Christian Friderich Wappler, 1790.

8ο· 346 + [7] σελίδες

Περιέχονται: στις σ. 4-10 Vorrede· στις σ. [11]-346 τυπώνεται η γερμανική μετάφραση των τεσσάρων παθολογικών βιβλίων του Αρεταίου· στο τέλος, σε έξι, χωρίς αρίθμηση, σελίδες υπάρχουν Inhalt (: κατάλογος, στα γερμανικά, των τίτλων των κεφαλαίων των παθολογικών βιβλίων του Αρεταίου) και σε μία σελίδα, πάλι χωρίς σελιδαρίθμηση, Errata zu dem Aretäus.

Η μετάφραση αυτή ανατυπώθηκε το 1803· βλ. αρ. 41.

40. [D e w e z, F. O.] *Aretäus des Kappadoziers Heilart der raschen und langwierigen Krankheiten. Vier Bücher. Aus dem Griechischen mit beigefügten Anmerkungen übersetzt von F. O. Dewez, Wien, in der Camesinnischen Buchhandlung, 1802.*

8ο· 286 + [1] σελίδες

Περιέχονται: στις 1-278 η γερμανική μετάφραση των τεσσάρων θεραπευτικών βιβλίων του Αρεταίου· στις σ. 279-286 Inhalt (: κατάλογος, στα γερμανικά, των τίτλων των κεφαλαίων των θεραπευτικών βιβλίων του Αρεταίου) και στην τελευταία, χωρίς αρίθμηση, σελίδα Errata.

Η μετάφραση αυτή ανατυπώθηκε το 1803· βλ. αρ. 42.

41* [D e w e z, F. O.] *Aretäus des Kappadoziers...*, Wien, Heubner, 1803.

8ο

Πρόκειται για ανατύπωση της μετάφρασης του 1790 (βλ. αρ. 39). Βλ. ακόμη, Hoffmann, σ. 238· Choulant, σ. 87.

42* [D e w e z, F. O.] *Aretäus des Kappadoziers...*, Wien, Beck, 1803

8ο

Πρόκειται για ανατύπωση της μετάφρασης του 1802 (βλ. αρ. 40). Βλ. ακόμη, Hoffmann, σ. 238· Choulant, σ. 87.

43. [K o l l e s c h, J. - N i c k e l, D.] *Antike Heilkunst; ausgewählte Texte aus dem medizinischen Schrifttum der Griechen und Römer, hrsg. von Jutta Kollesch und Diethard Nickel* [Reclams Universal-Bibliothek Band 771], Leipzig, Verlag Philipp Reclam jun., 1983⁴.

Πρώτη έκδοση: Leipzig 1979. Ανατύπωση από την πρώτη έκδοση: [Röderberg-Taschenbuch Band 76], Frankfurt/M., Röderberg Verlag, 1979.

Στις σ. 133-137 μεταφράζονται δύο κεφάλαια από το έργο του Αρεταίου: στις σ. 133-135 το Π. *αι. και σημ. δξ. παθ.* 2, 1. *Περί περιπνευμονίης*, και στις σ. 135-137 το 'Οξ. *νούσ. θερ.* 2, 1. *Θεραπεία περιπνευμονίης*: βλ. ακόμη και την σ. 197 του βιβλίου.

44. [L o c h e r, H.] *Aretäus aus Kappadocien. Mit Uebersetzung seiner vorzüglichsten und interessantesten pathologischen und therapeutischen Schilde-*

rungen. Eine Monographie von Dr. Hans Locher, Zürich, Druck und Verlag von Friedrich Schulthess, 1847.

8ο [6] + 258 + [1] σελίδες

Για το υπόλοιπο υλικό αυτής της εργασίας βλ. αρ. **95** και **96**: εδώ μνημονεύονται μόνον τα κεφάλαια από το έργο του Αρεταίου που μεταφράζονται: α) παθολογικά: Π. αἰτ. και σημ. δξ. παθ. 1, 5. <Περὶ παροξυσμοῦ ἐπιληπτικῶν> (σ. 163-167 Locher): ὁ.π. 1, 6. Περὶ τετάνου (σ. 169-173 L.): ὁ.π. 1, 7. Περὶ συνάγχης (σ. 133-136 L.): ὁ.π. 1, 8. Περὶ τῶν κατὰ τὴν κιονίδα παθῶν (σ. 136-137 L.): ὁ.π. 1, 9. Περὶ τῶν κατὰ τὰ παρίσθμια ἑλκῶν (σ. 137-140 L.): ὁ.π. 1, 10. Περὶ πλευρίτιδος (σ. 140-143 L.): ὁ.π. 2, 1. Περὶ περσπνευμονίης (σ. 143-146 L.): ὁ.π. 2, 2. Περὶ αἵματος ἀναγωγῆς (σ. 152-161 L.): ὁ.π. 2, 4. Περὶ καύσεων (σ. 131-132 L.): ὁ.π. 2, 5. Περὶ χολέρης (σ. 116-117 L.): ὁ.π. 2, 6. Περὶ εἰλεοῦ (σ. 101-104 L.): ὁ.π. 2, 7. Περὶ τῶν κατὰ τὸ ἥπαρ δξέων παθῶν (σ. 104-106 L.): ὁ.π. 2, 8. Περὶ τῆς κατὰ τὴν κοιλὴν φλέβα δξείης νούσου (28, 24-30, 12 H.: σ. 117-120 L.: βλ. και σ. 41 κ.ε.): ὁ.π. 2, 9. Περὶ τῶν κατὰ τοὺς νεφροὺς δξέων παθῶν (σ. 122-124 L.): ὁ.π. 2, 10. Περὶ τῶν κατὰ τὴν κύστιν δξέων παθῶν (σ. 124-129 L.): Π. αἰτ. και σημ. χρον. παθ. 1, 2. Περὶ κεφαλαίης (σ. 161-163 L.): ὁ.π. 1, 4. Περὶ ἐπιληψίης (σ. 167-169 L.): ὁ.π. 1, 8. Περὶ φθίσιος (σ. 146-150 L.): ὁ.π. 1, 11. Περὶ ἀσθματος (σ. 150-152 L.): ὁ.π. 1, 13. Περὶ ἥπατος (σ. 106-110 L.): ὁ.π. 1, 15. Περὶ ἰκτέρου (σ. 110-116 L.): ὁ.π. 2, 5. Περὶ γονορροίης (σ. 129-131 L.): ὁ.π. 2, 13. Περὶ ἐλέφαντος (σ. 173-184 L.): β) θ ε ρ α π ε υ τ ι κ ά: Ὁξ. νοῦσ. θερ. 1, Προσίμιον (σ. 189-190 L.): ὁ.π. 1, 1. Θεραπεία φρενιτικῶν (σ. 190-202 L.): ὁ.π. 1, 2. Θεραπεία ληθαργικῶν (98, 8-99, 4 H.: σ. 202-204 L.): ὁ.π. 1, 3. Θεραπεία μαρασμοῦ (σ. 226-227 L.): ὁ.π. 1, 4. Θεραπεία ἀποπληξίης (σ. 227-233 L.): ὁ.π. 1, 5. Θεραπεία παροξυσμοῦ ἐπιληπτικῶν (σ. 242-244 L.): ὁ.π. 1, 6. Θεραπεία τετάνου (σ. 251-256 L.): ὁ.π. 2, 11. Θεραπεία σατυρίασεως (σ. 256-258 L.): Χρον. νοῦσ. θερ. 1, 1. Προσίμιον (σ. 233-234 L.): ὁ.π. 1, 2. Θεραπεία κεφαλαίης (σ. 234-242 L.): ὁ.π. 1, 4. Θεραπεία ἐπιληψίης (σ. 244-251 L.).

45* [M a n n, A.] *Die auf uns gekommenen Schriften des Kappadocier Aretaeus aus dem Griechischen übersetzt von A. Mann*, Halle, M. Pfeffer, 1858.

8ο· XIV + 229 σελίδες. Ανατύπωση: Wiesbaden, M. Sändig, 1969.

46. [M ü r i, W.] *Der Arzt im Altertum...*

Βλ. αρ. **16**: στις σ. 218-230 και 272-281 μεταφράζονται τα αποσπάσματα από το έργο του Αρεταίου που μνημονεύονται στον αρ. **16**.

Δ. Γ α λ λ ι κ έ ς

47. [C o r a y, A. C.] *Arétée A'. Des causes et des signes des maladies aiguës. B'. Des causes et des signes des maladies chroniques traduit du grec par le Dr A. C. Coray publiés d'après le manuscrit No 191 de la bibliothèque Coray en Chio par Aristote P. Cousis* [Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τόμ. 13, ἀρ. 3], Ἀθήναι, Γραφεῖον δημοσιευμάτων Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1950.

4ο· 107 σελίδες

Περιέχονται: στις σ. 5-6 πρόλογος του Α. Κούζη, και στις σ. 7-107 η μετάφραση του Αρεταίου από τον Κοραή.

Η μετάφραση αυτή άρχισε στο Παρίσι το 1793 και έμεινε ημιτελής και αδιόρθωτος. Μεταφράστηκαν μόνον τα τέσσερα πρώτα βιβλία του έργου του Αρεταίου, αυτά δηλ. που

πραγματεύονται την αιτιολογία και συμπτωματολογία των νόσων (*Π. ατ. και σημ. δξ. παθ.* βιβλία 2 και *Π. ατ. και σημ. χρον. παθ.* βιβλία 2), ενώ έμεινε αμετάφραστο το δεύτερο μέρος του έργου του, το θεραπευτικό. Ακόμη, πρέπει να σημειωθεί ότι από το τελευταίο κεφάλαιο (= *Περί ελέφαντος*) του δευτέρου βιβλίου του *Π. ατ. και σημ. χρον. παθ.* έχει μεταφραστεί από τον Κοραή το κείμενο μέχρι την φράση: ... *ei δὲ καὶ ἐπιμίμνειον παῦραι τρίχες* [88, 18 Hude]: η μεταφραση μέχρι το τέλος του κεφαλαίου έχει συμπληρωθεί από τον Κούζη και βρίσκεται σε ορθογώνιες αγκύλες, στις σ. 105-107. Για την μετάφραση αυτήν βλ. και αρ. 65.

48. [R e n a u d, M. L.] *Traité des signes, des causes et de la cure des maladies aiguës et chroniques: Ouvrage d'Arétée, traduit du grec, Avec un Supplément et des Notes, par M. L. Renaud*, Paris, chez ed. Lagny, Libraire, et chez les Libraires des Écoles de Médecine, 1834.

8ο: XVIII + 422 σελίδες

Περιέχονται: στις σ. V-VIII Preface, όπου ο μεταφραστής, αφού αναφερθεί με μεγάλη συντομία σε εκδόσεις του Αρεταίου, στην λατινική μετάφραση της συλλογής του Haller (βλ. αρ. 28 και 30), στα σχόλια του Petit (βλ. αρ. 102) και στην κακή παράδοση του κειμένου του Αρεταίου, εκθέτει τις αρχές και την μέθοδο που ακολούθησε στην μετάφρασή του: στις σ. IX-XVIII υπάρχει Notice sur Arétée, και στις σ. 1-422 ακολουθεί η μετάφραση και τα σχόλια για την μετάφραση αυτήν χρησιμοποιήθηκε το κείμενο της έκδοσης του Gouryl (βλ. αρ. 1).

E. Ι τ α λ ι κ έ ς

49. [P u c c i n o t t i, F.] *Arétéo di Cappadocia, Delle cause, dei segni e della cura delle malattie acute e croniche libri otto Volgarizzati da Francesco Puccinotti*, Firenze, Presso Ricordi e compagno, 1836.

8ο: XXVIII + 276 σελίδες

Περιέχονται: στις σ. [V]-[VIII] Al chiarissimo marchese Pompeo Azzolino (πρόλογος/αφιέρωση) στις σ. [IX]-XXVIII υπάρχει Preliminari, όπου ο Puccinotti πραγματεύεται διάφορα θέματα σχετικά με τον Αρεταίο (και ειδικότερα στις σ. [IX]-XI: § I. Tempi ne' quali visse Arétéo, e loro carattere storico: στις σ. XII-XV: § II Corrispondenza fra il carattere filosofico delle opere d'Arétéo, e quello della sua età: στις σ. XV-XVIII: § III Pregi speciali de' suoi Libri di medicina: στις σ. XVIII-XX: § IV Codici manoscritti, e Codice Laurenziano: στις σ. XX-XXII: § V Edizioni principali: στις σ. XXII-XXV: § VI Interpreti, e Commentatori) και εκθέτει την μέθοδο της εργασίας του (σ. XXV-XXVIII: § VII Parole in proposito del nostro Volgarizzamento): στις σ. 1-247 τυπώνεται η μετάφραση του Αρεταίου: στις σ. 249-264 υπάρχουν Note, και στις σ. 267-271 Flora medica di Arétéo (: μετάφραση στα ιταλικά και στα λατινικά ονομάτων βοτάνων που αναφέρονται από τον Αρεταίο): τέλος, στις σ. 273-276 υπάρχει Indice.

50*. [S t r o p p i a n a, I.] *Arétéo di Cappadocia, Le cause e i sintomi delle malattie acute e croniche, trad. e comm. stor. -crit. di L. Stroppiana* [I classici della medicina dell' età greco-romana V:], Roma, de Luca, 1973.

8ο: 222 σελίδες

Μεταφράζονται μόνον τα τέσσερα πρώτα βιβλία του έργου του Αρεταίου (*Π. ατ. και σημ. δξ. παθ.* βιβλία 2 και *Π. ατ. και σημ. χρον. παθ.* βιβλία 2).

ΣΤ. Σ ο υ η δ ι κ ή

51* [Renander, A.] *Aretaios. De acuta och kroniska sjukdomarnas symptomatologi och behandling. Översättning från grekiskan med biografi, grekisk medicin på Aretaios'tid, materia medica och kommentarer av Acke Renander*, Stockholm, Almqvist et Wiksell, 1959.

8ο· LI + 305 σελίδες

Βιβλιοκρισία: *Lychnos* (1959) 420 Gotfredsen· βλ. ακόμη Kudlien [βλ. αρ. **85**], σ. 44, υποσημ. 2, όπου γίνεται σύντομη κριτική του βιβλίου.

III. ΜΕΛΕΤΕΣ

52. Aly, W., *Geschichte der griechischen Literatur* [Die Handbibliothek des Philologen. Sammlung wissenschaftlicher Handbücher für das Studium der alten und neueren Sprachen], Bielefeld und Leipzig, Verlag von Belhagen und Klasing, 1925.

Στην σ. 368 αναφέρεται στον Α ρ ε τ α ί ο σημειώνοντας ότι «Da steht denn auch [*scil.* in der sog. zweiten Sophistik] der alte Hippokrates wieder auf und begeistert A r e t a i o s zu einem medizinischen Buche in einem scheusslichen Jonisch. Mann stelle sich ein Lehrbuch der Anatomie vor - auf Plattdeutsch!».

53* [Ανώνυμος], Observations sur quelques maladies singulieres d'A r e t é e et de Caelius Aurelien, *Diarium Britannicum* 1751.

Βλ. Fabricius, σ. 713, και Kühn, σ. XXV· ο Haller όμως (*Bibliotheca medicinae practicae*, τ. 1, Bernae-Basileae 1776, σ. 196) σημειώνει ότι η παραπάνω εργασία δημοσιεύθηκε στο *Journal Britannique*, το 1751.

54. [Ανώνυμος], Commentary on the Description of Ardent Fever given by Aretaeus, Part I, *CJ* 20 (1819) 242-247· Part II, *CJ* 21 (1820) 57-62.

Σχόλια φιλολογικά και φιλοσοφικά στο *Π. ατ. και σημ. δξ. παθ. 2, 4. Περὶ καύσων* χρησιμοποιείται η έκδοση του Boerhaave (βλ. αρ. **7**). Για το ίδιο θέμα βλ. αρ. **78**.

55. Baffioni, G., Il codex Scorialensis Y. I. 8, *BPEC* N. S. 11 (1963) 25-32.

Βλ. την σ. 26 του άρθρου αυτού: «γ [= το τμήμα του κώδικα που περιέχει έργα του Αρεταίου] una raccolta antologica, abbastanza completa, delle opere di A r e t e o d i C a p p a d o c i a» και την υποσημείωση (6) της ίδιας σελίδας: «ff. 162-217v, *De causis et signis acutorum morborum* (Aretaeus, ed. C. Hude, Berolini 1958, C. M. G., II); ff. 218-252, *De curatione acutorum morborum*; ff. 252v-267, *De curatione diuturnorum morborum*».

56. [Baldinger, E. G.] *Viri clarissimi Ioann. Friderici Wittich, Isenacensis medicinae doctorandi disputationem inauguralem De cucurbitularum effectibus et*

usu pro gradu doctoris medicinae d. XII. Octobr. habendam indicit Ern. Godofr. Baldinger, medicin. Theoret. et Botanic. Prof. ordin. Acad. Nat. cur. adiunctus h. t. Decanus. Praemittitur: In Aretaei lib. II. cap. VIII. De venae cavae acuto morbo commentariolum, Ienae, ex officina Fickelscherriana, 1771.

4ο· XII σελίδες

Σχόλιο στο *Π. ατ. και σημ. δξ. παθ. 2, 8. Περὶ τῆς κατὰ τὴν κοιλὴν φλέβα δξείης νόσου.* Για το ίδιο θέμα βλ. αρ. **116**. Για την ανατύπωση της εργασίας αυτής βλ. αρ. **57**.

57*. [Baldinger, E. G.] *Viri clarissimi Ioann. Friderici Wittich... Praemittitur: In Aretaei lib. I. cap. VIII. ...*, στο: C. G. Gruner, *Disserationes Jenenses*, τόμ. 1, σ. 209 κ.ε.

Πρόκειται για ανατύπωση της προηγούμενης εργασίας αρ. **56**· βλ. και Hoffmann, σ. 238· Choulant, σ. 87.

58. [Baldinger, E. G.] *Viri clarissimi Ioannis Weise, Abtloebnizensis-Saxonis medicinae doctorandi disputationem inauguralem De irritabilitate morborum genitrice pro gradu doctoris medicinae d. VIII, Febr. MDCCLXXII habendam annunciat Ern. Godofr. Baldinger, med. Theoret. et Botanic. Prof. ordin. Acad. Nat. cur. adiunctus h. t. ordinis medicorum Decanus. Praefatio docet: Aretaei ἄσθμα πνευμῶδες recentioribus non esse ignotum, Ienae, ex officina Helleri, 1772.*

4ο· 12 σελίδες

Σχόλιο στο *Π. ατ. και σημ. χρον. παθ. 1, 12. Περὶ πνευμῶδων.* [Βλ. και E. D. Baumann, *De asthmate antiquo, Janus 38 (1934) 139-162*· ειδικότερα για τις απόψεις του Αρεταίου βλ. σ. 149-150.]

59. [Βάμβας, I. X., 'Αρεταῖος ὁ Καππάδοξ], *Γαληνός 20, τεύχος 33 (1890) 509-511.*

Με αφορμὴ τὸ σχετικὸ ἄρθρο τοῦ Σ. Μαγγίνα που δημοσιεύτηκε στο προηγούμενο τεύχος τοῦ ἰδίου περιοδικοῦ (βλ. αρ. **98**), ὁ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ I. Βάμβας γράφει τὸ σημεῖωμα αὐτό για να τονίσει τὰ σπουδαιότερα —κατὰ τὴν γνώμη του— σημεῖα ὅσον ἀφορᾶ τὶς ἰατρικὲς γνώσεις τοῦ Αρεταίου (βλ. σ. 509: α'Ο κ. Μαγγίνας ἐν τῇ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ, λίαν συντόμῳ κληθείσῃ μελέτῃ ἐκείνῃ κατορθοῖ νὰ διδάξῃ ἡμῖν πολλὰ. Ἄλλὰ τούτων ἕνα μόνον, τὰ σ π ο υ δ α ἰ ὄ τ ε ρ α ὕ φ' ἡ μ ῶ ν κ ρ ι ν ὄ μ ε ν α, ἀναφέρομεν ἐνταῦθα): στὴν συνέχεια τονίζεται τὸ ἐνδιαφέρον που παρουσιάζουν οἱ ἀπόψεις τοῦ Αρεταίου για τὸν τέτανο, τὴν διφθερίτιδα, καὶ ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ γιατρός αὐτός γνώριζε τὸν χιασμό τῶν νεύρων, τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν καυτηριάσεων καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἐχινοκόκκων.

60. Baumgarten-Crusius, D. C. G., *Symbolae ad Lexica Graeca ex Aretaeo Cappadoce, scriptore medico, Misenaе, ex officina Maurittii Christiani Klinkichtii, 1834.*

4ο· 43 σελίδες

Εξετάζεται η επίδραση του ομηρικού λεξιλογίου (παραθέματα, χωρία που απηχούν ομηρικές αναμνήσεις ή γραμμένα κατά μίμηση του Ομήρου) στον Αρεταίο· στην συνέχεια, ο συγγραφέας αναφέρεται σε λέξεις (σ. 14) «*quae dubiae auctoritatis vel originis et incertae interpretationis ex Aretaio illustrari possunt*», σε επίθετα που χρησιμοποιούνται από τον Αρεταίο και τα οποία (σ. 28) «*in aliis scriptoribus rarius vel diversa significatione reperiuntur*», σε όρους, εκτός από τους καθιερωμένους ιατρικούς, που χρησιμοποιούνται από τον Αρεταίο, στην χρήση των επιθέτων σε *-ώδης*, σε ιωνικούς τύπους που απαντούν σ' αυτόν, και τελειώνει με την διαπίστωση ότι (σ. 42) «*libri Aretaei, quamquam medicis destinati, multa alia continent, ex quibus artes et instituta veterum hominum egregie illustrantur*».

[Πρβ. και Harald and Blenda Riesenfeld, *Repertorium Lexicographicum Graecum. A Catalogue of Indexes and Dictionaries to Greek Authors*, Uppsala 1954, σ. 18-19: «*Aretaeus medicus*».]

61. Bendz, G., 'Ολιγοποσία (-ποτίη) και ύδροποσία (-ποτίη)? (Zu Sor. Gyn. II, 49, 6 und A r e t. VII, 2, 14), *Eranos* 54 (1956) 121-122.

Πρόταση διόρθωσης του κειμένου σε δύο παρόμοια χωρία των α) Σωρανού Π. γυν. II, 49, 6 [88, 22 κ.ε. Ilberg]: *καὶ τὸ λουτρόν, ἐὰν μείζων ἢ συμπάθεια τυγχάνη, παρατεῖσθαι δεῖ καὶ τὴν τροφὸν ἐπ' ὀλιγοποσίας καὶ ὑδροποσίας τηρεῖν ῥοφηματώδη τροφήν λαμβάνουσαν* κτλ., και β) Αρεταίου Χρον. νοῦσ. θερ. 1, 2, 14 [147, 26 κ.ε. Hude]: *δίαιτα δὲ ἢ μὲν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ἀλγέων, λεπτή· ὀλιγοποτίη καὶ ὑδροποτίη ἐπιπροσθεν μάλιστα ἄκεός τινος, ὅπου το ἐπ' ὀλιγοποσίας καὶ ὑδροποσίας (Σωρ.) καὶ το ὀλιγοποτίη καὶ ὑδροποτίη (Αρετ.) προτείνεται να διορθωθῶν σε ἐπ' ὀλιγοσιτίας καὶ ὑδροποσίας καὶ ὀλιγοσιτίη καὶ ὑδροποτίη ἀντίστοιχα. [Πρέπει να σημειωθεῖ ότι στην περίπτωση του χωρίου του Αρεταίου δεν πρόκειται για νέα διόρθωση, αλλά για υποστήριξη διόρθωσης που είχε ήδη προταθεῖ από τον M. Wellmann, ὅπως ἄλλωστε ἀναφέρει καὶ ο συγγραφέας του άρθρου. Η διόρθωση αὐτή δεν υιοθετήθηκε ἀπὸ τον Hude, μνημονεύεται ὁμως στο κριτικό υπόμνημα τῆς ἐκδόσῃς του.]*

62. [Bernard, J. S., Aretaei loca nonnulla, tentata, correcta, atque explicata], στο: Reiskii, Joh. Jac., *Lebensbeschreibung (von ihm selbst ausgesetzte)*, Leipzig, in der Buchhandlung der Gelehrten, 1783.

Σχόλια του J. S. Bernard σε διάφορα χωρία του Αρεταίου, από επιστολές του (1745-1762) προς τον Reiske που δημοσιεύονται στον τόμο αυτόν. Τα σχόλια αφορούν «*huius [scil. Aretaei] ultima editione*» (ό.π., σ. 287). Συγκεκριμένα σχολιάζονται τα χωρία: Π. ατ. καὶ σημ. ὄξ. παθ. 1, 5 [4, 26-27 H(ude)· σ. 291 και 295 R(eiske)]: *μυγμός* [corr. Petit: *νογμός* codd.] *δὲ καὶ στεναγμός ἢ φωνὴ καὶ ἢ ἀναπνοή*, ὅπου το *νογμός* προτείνεται να διορθωθεῖ σε *ἰνγμός*· ό.π. [5, 4 H· σ. 291 και 296 R.]: *καὶ εἰ ἔλκει αὐτό, ἐπὶ μᾶλλον* [: *μᾶλλον* codd.] *ἂν πλῆθος αὐτέου μηρύσαιο*, ὅπου το *μᾶλλον* των κωδίκων προτείνεται να διορθωθεῖ σε *μαλλόν* (πρόταση που έγινε δεκτή ἀπὸ τον Hude)· ό.π. 1, 6 [6, 6-7 H· σ. 320 R.]: *αἰτίη γὰρ ψύξις καὶ ζήροτης γήρας καὶ θανάτου ἢ φύσις*, ὅπου το *καὶ θανάτου ἢ φύσις* προτείνεται να διορθωθεῖ σε *καὶ θανάτου ἢ ἐπιζις*· ό.π. [7, 2 H· σ. 281 R.]: *κακόν τι* (codd.), ὅπου ο Bernard μνημονεύει την γνώμη του Petit (: *pro κακόν τι Petitus legit ἀγκών*), προφανώς γιατί για το ἴδιο χωρίο ο Reiske προτείνει την διόρθωση *κατόπιν* (την οποία υιοθέτησε ο Hude στην έκδόσή του): ό.π. [7, 4 H· σ. 281 R.]: *ράχις ὄλη ἐς εὐθύ*, ὅπου ο Bernard σημειώνει: «*Mox pro ἔλκει legis ἐξέχει, at non capio, quid sit ράχις ἐξέχει ἐς εὐθύ. In nonnullis codicibus legitur ὄλη, non ἔλκει, unde Petitus corrigit ράχις πρὶν ἐς εὐθύ, ὄλη κορυφή* etc. quod commentum frigidum et Aretaeo

indignum»: βλ. και σ. 290 R.: *ό.π.* [7, 4 H.: σ. 269 R.]: *κορυφή, κεφαλή πρηγής*, όπου προτείνεται να οβελισθεί το *κεφαλή* ως γλώσσημα: *ό.π.* 1, 7 [9, 2-3 H.: σ. 269 R.]: *ένιοισι δέ ές πνεύμονα ή ξύνδοσις ρηιδίως*, όπου προτείνεται το *ρηιδίως* να διορθωθεί σε *ρηιδίος*: *ό.π.* 1, 8 [9, 26 H.: σ. 269 R.]: *τήν κιονίδα κακών*, όπου σημειώνεται ότι «ad lemma cap. 8. *τήν κιονίδα κακών* Petitus in MS. ora reperit παθών, quod itidem glossam redolet, *κακά* enim morbos vocat Aretaeus exemplo Homeri»: *ό.π.* 1, 9 [11, 19 H.: σ. 269 R.]: *μάλιστα γάρ παιδία και μέγα [μεγάλα c²] και ψυχρόν αναπνέει*, όπου, αντί του *μεγάλα*, ο Bernard θα προτιμούσε *μέγα λίαν*: *ό.π.* [11, 19-20 H.: σ. 281 R.]: *πλείστον γάρ τὸ θερμόν*, όπου ο Bernard αναφερόμενος προφανώς σε κάποια απορία του Reiske σχετικά με το χωρίο αυτό παρατηρεί: «Quid in hisce verbis desideres, non intelligo. Ait Aretaeus plurimum ac profundius respirare infantes ad refrigerandum sanguinem, qui ipsis calidus est admodum...»: *ό.π.* 2, 2 [19, 8-9 H.: σ. 320 R.]: *άραιώσει δέ τών άγγειών τὸ λεπτόν άποτίθεται*, όπου αντί του *άποτίθεται* ο Bernard διερωτάται «an άποθλίβεται, an vero άποσήθεται [scil. legendum]?»: *ό.π.* 2, 3 [23, 9-10 H.: σ. 290-291 R.]: *τή τούτων εύταξή και ζυμμετρή*, όπου ο Bernard παρατηρεί: «Binas has voces, ni fallor, Aretaeus quum scriberet, in mente habuit Erasistrati definitionem morbi ac sanitatis, quam vide apud Plurarchum de Plac. Philos. lib. V. c. 30...»: *ό.π.*, 2, 4 [24, 10 H.: σ. 269 R.]: *έν ίλύη τοΐσιν ύγροΐσιν έην και ζόφω*, όπου ο Bernard σημειώνει ότι «verba τοΐσιν ύγροΐσιν pro glossa habeo»: *ό.π.* [24, 11 H.: σ. 281 R.]: *όρέουσι*, όπου ο Bernard αναφερόμενος σε παρατήρηση του Reiske σημειώνει: «Verba, quae vindice digna iudicas Lib. II. c. 4. idcirco non attigi, quod scirem Petitum jam emendasse *όρέουσι*, quod a codice quodam firmatur»: *ό.π.* 2, 8 [29, 4-5 H.: σ. 268 R.]: *πρίν ή [corr. Coray: πρόων codd.] καθέθεν [scr. Hude: καθ' έν codd.] έκφανήναι*, όπου ο Bernard συμφωνεί με την διόρθωση του Petit από *πρόων καθ' έν έκφανήναι* σε *πρόσθεν ή έκφανήναι*: *ό.π.* 2, 9 [31, 5-6 H.: σ. 269 R.]: *ήν γάρ και επί σμικρόν ένδεώς διεξή ρηιδίως τὸ ούρον*, όπου το *ένδεώς* προτείνεται να διορθωθεί σε *ένδίδοι ώς*: *ό.π.* 2, 10 [31, 22-23 H.: σ. 320 R.]: *επί γυναικών μέν γάρ αύτέων και ύστέρων φλεγμονάς αναπιέζει*, όπου ο Bernard πιστεύει ότι «pro γάρ αύτέων forte leg. *κεραιών*»: *ό.π.* [32, 7H.: σ. 315 R.]: *περίτασις τής κύστιος: [ό] ώχρός ιδρώς τή δεκάτη*, όπου, αντί *ό ώχρός ιδρώς*, ο Bernard σημειώνει ότι «malim tamen legere *ώκύρρος* *ό ιδρώς*, qua voce de fluviis usus est Homerus»: *ό.π.* [32, 12 H.: σ. 268 R.]: *και πνεύμασι*, όπου ο Bernard συμφωνεί με την διόρθωση του Petit σε *πιτυοκάμησι*: βλ. και σ. 275 R.: *Π. ατ. και σημ. χρον. παθ.* 1, 6 [42, 26 H.: σ. 290 R.]: *είτα έπηγε ώμω έξιών*, όπου σημειώνεται: «Quantopere mihi placuerit scita tua conjectura... *είτα άπηρεν ώμώς έξιών* pro vulgatis *έπηγεν ώμω*, memini me Tibi iam significasse. Sed considera, nonne potius Aretaeus scripserit *έπειγεν*. Ita mihi saltim videtur, quod propius ad lectionem vulgatam accedit, quam tuum *άπηρεν*»: *ό.π.* [43, 7-8 H.: σ. 320 R.]: *άλλοι δέ παραλόγως άγρυπνοι. άμφο αλλοιώδες τας όψιας*, όπου, αντί του *άμφο αλλοιώδες*, προτείνεται με επιφύλαξη η διόρθωση σε *άφνω ίλλώδες*: *ό.π.* [43, 24 H.: σ. 320 R.]: *οί δέ ές δηρόν τοΐσι πέλας άφικνεόνται*, όπου, αντί του *ές δηρόν*, προτείνεται με επιφύλαξη η διόρθωση σε *ές δήριν*: *ό.π.* 1, 7 [44, 17 H.: σ. 265 R.]: *κύστιος δέ ούρον σχέσιος ή άκρασίης πάρεσις τὸ κύριον*, όπου ο Bernard σημειώνει: «... primum deleo istud *ή* post *σχέσιος*, adscripserat aliquis *η* in margine, ut innueret, legendum esse *άκρασίη*, ut recte legit interpres. deinde pro *σχέσιος* lego *χέσιος* a *χέζω*, vel *χύσιος*. post *ούρον* addendum *ή*. tunc locus planus et facilis videtur»: *ό.π.* [45, 28-29 H.: σ. 315-316 R.]: *εύτε μήκιστα κώλα φαίνεται*, όπου προτείνεται η διόρθωση του *κώλα* σε *κυλλά*: *ό.π.* [45, 29 H.: σ. 282 R.]: *άλλοτε δέ κυλλά [corr. Reiske: κοΐλα codd.] γήνεται*, όπου ο Bernard δηλώνει στον Reiske ότι «pariter Tecum censeo pro *κοΐλα* codd. corrigendum esse *κυλλάν*»: βλ. και σ. 290 R.: *ό.π.* [45, 29-46, 1 H.: σ. 278 R.]: *εί δέ έκτανύσαι βιάται, όκως ζύλα ίκανά καταξέων τὰ μέλεα*, όπου ο Bernard παρατηρεί: «Suspicio Aretaeum iterum Homeri locum respicere, unde corrigo *ζύλα κάγκανα κατάξει ών τὰ μέλεα*...: post *μέλεα* addo *εύτε*, quo verba aptius cohaereant»: βλ. και σ. 282: *ό.π.* [46, 32-33 H.: σ. 320-321 R.]: *και τόν ζυήθεα πτυσμόν ψοφέει*, όπου αντί του *πτυσμόν* ο Bernard διερωτάται «ne potius legendum *πιτυλον*»:

ό.π. 1, 8 [48, 17-18 H.: σ. 269 R.]: *ἔστι και ὁ τόνος* [corr. Ermerins: *πόνος codd.*] *ὡσπερ και τὰ στερεά*, όπου προτείνεται το *και* τὰ να διορθωθεί σε *κάρτα*: *ό.π. 1, 9* [50, 7-9 H.: σ. 321 R.]: *ἀναποη πᾶσι μὲν κακή, κακίων δὲ οἰσι ἐς τὴν ἄνω κοιλίην* κ.τ.λ., όπου ο Bernard σημειώνει ότι «Vellem me quis doceret, quibus hominibus ἀναποη migret ἐς τὴν κάτω κοιλίην»: *ό.π. 1, 13* [54, 15-16 H.: σ. 321 R.]: *ἦν δὲ μὴ ὑπὸ τὸ δστέον*** μίμνωσι, οἰδέει τοῦ ὑμένος τὸ σημεῖον*, όπου ο Bernard «legit»: *el δὲ μὴ ὑπὸ τὸ δστέον μεμωμένος ὁ σπλὴν οἰδέει* κ.τ.λ.: *ό.π. 1, 14* [56, 13-14 H.: σ. 282 R.]: *ὡς δοκέειν, οὐκ ἔτ' ἐόντος ὕγροῦ*, όπου προτείνεται η διόρθωση του *οὐκ...* ὕγροῦ σε *οὐκ ἔτεον ἐόντος ὕγροῦ*: *ό.π. 1, 16* [61, 1 H.: σ. 269 R.]: *ὕγροῦ τε και ψυχροῦ ἐς τὸ βάθος* [*βάρως codd.*] *περίοδος*, όπου το *βάρως* των κωδίκων προτείνεται να διορθωθεί σε *βάθος* (η διόρθωση αυτή υιοθετήθηκε από τον Hude στην έκδοσή του): *ό.π. [61, 16-17 H.: σ. 321 R.]: ἐπὶ τοῖσδε φθίσις, ἢ ζύντηζις [ἀναποη]*, όπου ο Bernard σημειώνει ότι «Lego utroque loco *ἀνάψη*, quod sic scriptum *ἀνάποη* errorem peperit; consule de hac voce Erotianum»: *ό.π. 2, 1* [62, 26-63, 1 H.: σ. 330 R.]: *κακή μὲν ἢ ἐκάστου ζύστασις*: [*οὐ*] (*del. Petit*) *κακίων δὲ πολλόν τι ἢ τῶνδε ἐπιμειζίη*, όπου αντί του *οὐ κακίων*, προτείνεται η διόρθωση *οὐ θωύμα*: *ό.π. 2, 2* [66, 16 H.: σ. 269 R.]: *και ζυναπέρχεται τῶν σαρκῶν ἐς τὰ οὔρα μύρια*, όπου προτείνεται η διόρθωση του *μύρια* σε *μέρεια ἢ μόρια*: *ό.π. 2, 4* [70, 29-71, 1 H.: σ. 330 R.]: *πῶν δὲ ἄλλ', el* [corr. Petit: *ἐς codd.*] *παχῦ, λευκόν*, όπου το *ἄλλ'* ἐς (ο Bernard γράφει *ἄλλ' εἰς*) προτείνεται να διορθωθεί σε *ἄλις*: *ό.π. 2, 5* [71, 11 H.: σ. 282 R.]: *ὄκως δι' ἀψύχων* [corr. Wigan: *διὰ ψυχρῶν codd.*] *ῤέει ἢ θορή*, όπου ο Bernard προτείνει για το ίδιο χωρίο που διόρθωσε και ο Wigan, ως πιθανή την ανάγνωση *ὄκως διὰ κλεψυδρῶν*: βλ. και σ. 289 R.: *ό.π. 2, 8* [75, 8 κ.ε. H.: σ. 281-282 R.]: ο Bernard εκφράζει την επιφύλαξή του μάλλον για την ερμηνεία κάποιας άποψης του Αρεταίου που περιέχεται στο κεφάλαιο αυτό: συγκεκριμένα γράφει: «Te mentem auctoris adsecutum quidem esse arbitror, sed vereor, ne ita faciendo intrudamus talia, de quibus ne somniaverat quidem Aretaeus»: *ό.π. [75, 10 H.: σ. 282-283 R.]: ἐνθα δὴ τὸ πάθος μάλιστα δὴ κραινεί*, όπου προτείνεται η ανάγνωση *ἐνθάδε τὸ πάθος μάλιστα ἀγραινεί*: *ό.π. 2, 9* [77, 14-15 H.: σ. 291 R.]: *ἀπελίθη κοτὲ και εἰμηκες ἄκριτον*, όπου ο Bernard παρατηρεῖ ότι «Aretaeus lib. II. c. 9. C. D. notat in dysenteria membranam intestini aliquando solvi et excerni, quam observationem raram adfirmat esse Petitus; sed non recordabatur Galenum eandem narrare lib. IV. de Usu Part. et Oribasium Anatom. p. 100. ...»: *ό.π. [78, 8 H.: σ. 283 R.]: στρόφος δακνῶδης, δριμύς, ὡς ἀπὸ χολῆς θερμῆς, σμικρῆς*, όπου αντί του *σμικρῆς* προτείνεται η διόρθωση σε *σμικτηρῆς*: βλ. και σ. 290 R.: *ό.π. [79, 13-14 H.: σ. 330 R.]: ἀτάρ και αἰμορραγίη ἀζύμφωνος* [corr. Triller: *ζύμφωνος codd.*] *γῆρα*, όπου προτείνεται η διόρθωση του *ζύμφωνος* σε *δζύφονος*: *ό.π. 2, 13* [88, 7-8 H.: σ. 269 R.]: *ὁμοίη ἀπεψη και πέπις* [corr. Ermerins: *πέπιος codd.*] *ἦδε*, όπου, αντί της γραφῆς των κωδίκων *πέπιος ἦδε*, προτείνεται η ανάγνωση *πέπιος ἰδίη*: *Χρον. νοῦσ. θερ. 1, 5* [158, 8-10 H.: σ. 296-297 R.]: *ἢ ὦν ἀπαυδῆν ἐπὶ τοῖσδε και ἀπαρνεῖσθαι προϊσχομένους ἀμφι* [corr. Wigan: *ἀμφο codd.*] *τὸ ἀναλθεσ ἢ και ἐς τέλος τοῖσι ἐργοισι ὁμιλέειν*, όπου προτείνεται να διορθωθούν το *ἢ ὦν* σε *χρη ὦν*, και το *ἀμφο* των κωδίκων σε *ἄφνω*: *ό.π. [158, 15-16 H.: σ. 297 R.]: μετεξετέροισι γάρ ἐς μὲν τὸν τῆς ἰητρείης καιρὸν ἢ νοῦσος ἐξ ἔδρης [δὲ] ἐκινήθη*, όπου ο Bernard παρατηρεῖ ότι «Graviori vulnere decumbere videntur quae mox sequuntur: *μετεξετέροισι... ἐκινήθη*. Davus plane sum in his et caecutio misere. Suspicio tamen verba *ἐξ ἔδρης ἐκινήθη* ab aliquo lectore margini inlita fuisse, ut notaret verba *μετεξετέροισι* etc. sede sua esse mota et alio locanda»: *ό.π. 2, 2* [162, 1 κ.ε. H.: σ. 296 R.]: ο Bernard δέχεται την άποψη του Petit ότι το κεφάλαιο αυτό δεν είναι γραμμένο από τον Αρεταίο: πιστεύει ακόμη ότι το ίδιο ισχύει και για το επόμενο κεφάλαιο (: «Verum tamen Aretaei non videtur esse hoc caput, nec sequens: occurrunt enim in iis voces alibi ab Aretaeo non adhibitae et quae utique ex Methodicorum schola profluxerunt»): στην συνέχεια αναφέρει δύο εκφράσεις που περιέχονται στο δεύτερο από τα κεφάλαια που αθετεῖ, τις *λίθων ἐνστάσις* [163, 14 H.] και *λίθων τὰς σφῆζιας* [163, 17 H.], και υποστηρίζει ότι προέρχονται από την ορολογία των μεθοδικών γιατρών.

Πρβ. και Ermerins, σ. [9]: «Reiskium et Bernardum in iis, quibus Aretaei studium adiuvarunt, satis inter se convenire opinor» και Hoffmann, σ. 238.

63*. Cordell, E. F., Aretaeus the Cappadocian, *JHBB* 20 (1909) 371-377.

64. Couch, H. N., A Medical Commentary on the Classical References of Aretaeus of Cappadocia, *Conf. at the Amer. Phil. Assos. TAPhA* 65 (1934) XLV-XLVI.

Βλ. σ. XLVI: «This paper... is an effort to examine and determine both the motives which impelled Aretaeus to quote as he does and the value of the references which he chooses for the illustration of his own medical theories. Two incidents are noted in greater detail. The first is the relative accuracy of the observations of Homer and Aretaeus on *cardiac conditions* [βλ. Αρεταίου 'Οξ. νούσ. θερ. 2, 3. *Θεραπεία καρδιακών* [129, 12-15 Hude], όπου παρατίθενται λίγο παραλλαγμένοι οι στίχοι της 'Ιλιάδος E 697-698: *περι δὲ πνοιῆ Βορέαιο / ζώγρει επιπνεύουσα κακῶς κεκαφηῖτα θυμόν*· ακόμη βλ. E. D. Baumann, *Über den rätselhaften Morbus cardiacus der Antiken*, *Janus* 33 (1929) 371-399, και κυρίως στις σ. 371-372, όπου ο συγγραφέας αναφέρεται στις απόψεις του Ομήρου για την καρδιά, και στις σ. 391-392 (κυρίως), όπου σχολιάζονται οι σχετικές με την καρδιά και τα νοσήματά της απόψεις του Αρεταίου]. The second is an examination of the nature of the wound of the bladder beneath the *symphysis pubis* which is inflicted by Meriones on Pherocles (*Il. v. 65-67*), Harpalion (*Il. xiii. 650-655*), and Adamas (*Il. xiii. 569-575*) [βλ. Αρεταίου 'Οξ. νούσ. θερ. 2, 9. *Θεραπεία τῶν κατὰ τὴν κύστιν δξέων παθῶν* [138, 25-26 H.], όπου παρατίθενται οι στίχοι της 'Ιλιάδος N 568-569: *ἔνθα μάλιστα / γήνετ' Ἄρης ἀλεγεινὸς διζυροῖσι βροτοῖσιν* (από την περιγραφή του τραυματισμοῦ του Αδάμαντος κατὰ κύστιν)].

65. Cousis, A. P., Les manuscrits médicaux inédits d'Adamant Coray, I: *Les Traductions.*, *ΠΑΑ* 8 (1933) 371-377.

Το πρώτο μέρος (σ. 371-376) του άρθρου του Κούζη αφορά μεταφράσεις έργων του Ιπποκράτη από τον Κοραή, ενώ στο δεύτερο μέρος (σ. 376-377) αναφέρεται ότι «Le troisième manuscrit No 491, de 406 pages... contient la traduction française de l'oeuvre de l'ancien médecin Arétée de Cappadoce «*Des causes et des signes des maladies.*» Cette traduction, commencée en 1793 comprend le premier et second livre «*Des causes et signes des maladies aiguës*», ainsi que le premier et second livre «*des maladies chroniques*», jusqu'à la phrase: «*οὐκ εἰς μακρὸν δὲ ἤβη και γένειον ψιλὰ· εἰ δὲ και ἐπιμίμνοιεν παυραὶ (sic) τρίχες*» du chapitre de l'Elephantiasis [Edit Kühn, p. 180, 1. 11, Edit. Hude, p. 88]». Βλ. και αρ. 47.

66. Deichgräber, K., *Aretaeus von Kappadozien als medizinischer Schriftsteller, mit Anhang: Der kranke Gelehrte* [Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse, Band 63· Heft 3], Berlin, Akademie-Verlag, 1971.

4ο· 45 + [1] σελίδες

Περιέχονται: σ. 5-7 Einführung in das Problem, Ausgaben· σ. 8-19 Text- und Stilkritik von Prooemium III 1, Prooemium VII 1 und Prooemium V 1· σ. 19-29 Hippokrates, auctor Homericus, als stilistisches Vorbild· σ. 29-42 Die Epilepsie, ihre Symptomatologie und Therapie· σ. 42 Zusammenfassung der Ergebnisse· σ. 43-45 Anhang: Der kranke Gelehrte· στήν τελευταία, χωρίς αριθμηση, σελίδα Inhalt.

Βιβλιοκρισία: *Gnomon* 48 (1976) 204-206 F. Kudlien.

67. Didsbury, G., *Considérations sur la migraine d'après Arétée de Cappadoce*, *BHM* 34 (1936) 260-267.

Σχόλιο στο *Π. ατ. και σημ. χρον. παθ. 1, 2. Περί κεφαλαίης και στο Χρον. νούσ. θερ. 1, 2. Θεραπεία κεφαλαίης.*

68. Diels, H. A., *Die Handschriften der antiken Ärzte* [Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse], Berlin 1905-1907.

Ανατύπ.: Leipzig-Amsterdam, A. Hakkert, 1970

Τα χειρόγραφα του Αρεταίου καταγράφονται: α) Π. Theil, Die übrigen griechischen Ärzte ausser Hippokrates und Galenos, σ. 17-19: «A r e t a e u s» β) Nachtrag, σ. 45: «A r e t a e u s».

69. Ebstein, E., *Klassische Krankengeschichten. I: Die Diphtherie bei Aretaios*, *KIPR* 2 (1931) 42-45

Σχόλιο στο *Π. ατ. και σημ. δξ. παθ. 1, 9. Περί τῶν κατὰ τὰ παρίσθμια ἐλκῶν.*

70. Ermerins, F. Z., *Continuatio epimetri ad editionem Hippocratis. Accedunt nonnulla ad A r e t a e u m*, Traiecti ad Rhenum, apud Kemink et filium, 1867.

4ο [4] + 64 σελίδες

Στις σ. 1-54 τυπώνεται η *Continuatio epimetri ad Hippocratis editionem*, όπου υπάρχουν *coniecturae* του Ermerins που αφορούν την έκδοση του Ιπποκράτη από τον C. H. T. Reinhold (πρόκειται για την έκδοση: *Ἱπποκράτης Κομιδῆ Caroli H. T. Reinhold*, Athenis, Antoniadiou, 1864-1867, τόμοι 3)· στις σ. 55-64 υπάρχουν [*Coniecturae*] ad Aretaeum από τον Reinhold, που αφορούν 117 χωρία της έκδοσης του Αρεταίου από τον Ermerins (βλ. αρ. **10**). Βλ. και το σημείωμα που προτάσσει ο Ermerins, σ. 55: «Quae vol. III editionis Hippocratis ad Aretaeum spectantia epimetro addidi vix typis erant mandata, cum accipiebam ab Reinholdo coniecturas ad eundem auctorem ab illo descriptas. Dolui tunc me eas non prius obtinuisse; sed quum nuper decreveram epimetrum continuare, ad Reinholdum scripsi atque ab eo veniam impetravi coniecturas illas edendi et quid mihi de iis videtur adponendi. Itaque iam manus ad opus admoveo et singulas describo simul adnotans quod operae pretium esse existimen...».

71. Flashar, H., *Melancholie und Melancholiker in den medizinischen Theorien der Antike*, Berlin, W. de Gruyter, 1966.

Στις σ. 73-83 υπάρχει το κεφάλαιο «Celsus, A r e t a i o s und Soran»· οι απόψεις του Αρεταίου για την *μελαγχολία* και τους *μελαγχολικούς* εκτίθενται στις σ. 75-79, με βάση τα σχετικά κεφάλαια του έργου του. [Πρβ. και Γ. Κ. Γαρδίκια, *Περί τῆς σημασίας καὶ τοῦ τύπου τοῦ ρήματος μελαγχολῶ*, *ΕΕΠΑ* 5 (1910) 271-282, όπου μεταξύ των άλλων μνημονεύονται (σ. 279) «καὶ ὅσα περ διδακτικὰ περὶ τῆς μελαγχολίας καὶ τῶν μελαγχολῶντων Ἄρ ε τ α ἰ ο ς ὁ ἰατρὸς λέγει...».]

72. Gurllt, E. J., *Geschichte der Chirurgie und ihrer Ausübung*, Band I, Berolini 1898.

Ανατύπ.: Hildersheim, G. Olms, 1964

Στις σ. 407-411 υπάρχει το κεφάλαιο «A r e t a e u s», όπου γίνεται έκθεση των χειρουργικών γνώσεων του Αρεταίου. [Από την παλαιότερη βιβλιογραφία για το θέμα αυτό βλ. A. von Haller, *Bibliotheca chirurgica*, τόμος 1, Basileae-Bernae 1774, σ. 64-65, ενώ για τις ανατομικές του γνώσεις βλ. A. von Haller, *Bibliotheca anatomica*, τόμος 1, Tiguri 1774 (ανατύπ.: Hildersheim: New York, G. Olms, 1969), σ. 70-71.]

73*. H., J. - Couch, H. N., The Literary Illustrations of Aretaeus of Cappadocia, *CMAJ* 33 (1935) 556-559.

74. Haeser, H., *Lehrbuch der Geschichte der Medicin und der epidemischen Krankheiten*, Erster Band (: *Geschichte der Medicin im Alterthum und Mittelalter*), Jena, Verlag von Hermann Dufft, 1875³.

Πρώτη έκδοση: 1845

Στις σ. 341-347 υπάρχει το κεφάλαιο «A r e t a e u s», όπου γίνεται λόγος για την ζωή, τα έργα, την σχολή, τις ιατρικές αρχές (φυσιολογικές, παθολογικές), τις ανατομικές γνώσεις και τις θεραπευτικές μεθόδους του Αρεταίου· παρέχονται επίσης και βιβλιογραφικές πληροφορίες. Από τα όσα αναφέρονται στο κεφάλαιο αυτό, αξίζει να προσεχθούν κυρίως τρία σημεία: 1) η άποψη του Haeser ότι το έργο του Αρεταίου δεν έτυχε μεγάλης προσοχής από τους συγχρόνους του και (σ. 342) «für diese Meinung spricht besonders der Umstand, dass sämtliche Handschriften aus einer einzigen abstammern»· 2) η άποψη του ίδιου ότι η τόσο καλή γνώμη μας για τον Αρεταίο ίσως, κατά ένα μέρος, οφείλεται στο ό,τι έχουν χαθεί τα έργα των συγχρόνων του ομοτέχνων, και 3) το γεγονός ότι ο Haeser υποστηρίζει ότι από το σωζόμενο έργο του Αρεταίου δεν παρέχονται αρκετά στοιχεία που να επιτρέπουν την κατάταξή του στην σχολή των *Πνευματικών*· ο Αρεταίος είναι απλώς ένας *εκλεκτικός* γιατρός.

75. Heinemann, K., Aus der Frühgeschichte der Lehre von den Drüsen im menschlichen Körper, *Janus* 45 (1941) 137-165 και 219-240.

Ανάμεσα στους συγγραφείς των οποίων τα έργα εξετάζονται περιλαμβάνεται και ο Αρεταίος· βλ. σ. 138-139: «... bei A r e t a e u s Nieren, Hoden, Mammae und vielleicht sogar die Leber unter den Drüsen erwähnt» [= *Π. ατ. και σημ. χρον. παθ.* 2, 3 (66, 28-67, 2 Hude): *Νεφροί τήν φυήν μὲν ἀδενώδεες, χροὴν δὲ ἐρυθρότεροι, οκοῖόν τι ἦπαρ, μᾶλλον ἢ μάζοι καὶ ὄρχιες (καὶ γὰρ καὶ οἶδε ἀδενέες, ἀλλὰ λευκότεροι).*].

76. Hercher, R., Zu griechischen Prosaikern, *Hermes* 5 (1871) 281-295.

Στην σ. 283 γίνεται πρόταση διόρθωσης του χωρίου του Αρεταίου *Π. ατ. και σημ. δξ. παθ.* 1, 6 [6, 18-20 Hude]: *μηλα και χειλα τρομώδεα· γένυς παλλομένη· δόδωντων ἄραβος· ἐπ' ἄλλω δ' ἄν τι καὶ τὰ ὄτα, ἐγὼ δὲ ἐθηύμην καὶ ἐθώμαζον*, όπου το *ἐπ' ἄλλω* προτείνεται να διορθωθεί σε *ἐπάλλετο*.

77. Ilberg, G., Das neurologisch-psychiatrische Wissen und Können des Aretäus von Kappadokien, *ZNPs* 86 (1923) 227-246.

Σχολιάζονται οι νευρολογικές και ψυχιατρικές γνώσεις του Αρεταίου με βάση το περιεχόμενο των παρακάτω κεφαλαίων από το έργο του: *Π. ατ. και σημ. δξ. παθ.* 1, 5. <*Περὶ παροξυσμοῦ ἐπιληπτικῶν*>· *ὁ.π.* 2, 11. *Περὶ ὕστερικῆς πνιγῆς*· *Π. ατ. και σημ. χρον. παθ.* 1, 5.

Περὶ μελαγχολίας: ό.π. 1, 6. *Περὶ μανίας*: ό.π. 1, 7. *Περὶ παραλύσεως*: 'Οξ. νούσ. θερ. 1, 4. *Θεραπεία άποπληξίης*: ό.π. 1, 5. *Θεραπεία παροξυμοῦ έπιληπτικῶν*. ό.π. 2, 10. *Θεραπεία ύστερικής πνιγός*: Χρον. νούσ. θερ. 1, 5. *Θεραπεία μελαγχολίας*. [Βλ. και Η. Bertram, Die Entwicklung der Psychiatrie im Altertum und Mittelalter, *Janus* 44 (1940) 81-122: οι ψυχιατρικές γνώσεις του Αρεταίου εκτίθενται στις σ. 92-94.] Για το ίδιο θέμα βλ. αρ. **100** και **120**.

Βιβλιοκρισία: *MGM* (1924) 166 Sudhoff.

78*. Kaehler, B. A., *De causa Hippocratis et Aretaei Cappadocis commentatio*, Regiomonti Prussorum, Typis Hartung impr., 1834.

8ο: 50 σελίδες

Για το ίδιο θέμα βλ. αρ. **54**.

79. Klose, G. W., Ueber das Leben des Aretaeus und seine auf uns gekommenen Schriften, *Janus N. F.* 1, 1 (1851) 105-126 και 1, 2 (1851) 217-246.

Στην αρχή ο συγγραφέας προσπαθεί να προσδιορίσει την εποχή που έζησε ο Αρεταίος: συζητά τις απόψεις των Wigan, Vossius, Locher κ.ά., εξετάζει τις πληροφορίες που προέρχονται από το ίδιο το έργο του Αρεταίου, και συνδυάζοντάς τες με στοιχεία από έργα άλλων γιατρών (C. Aurelianus, Celsus, Διοσκουρίδης) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι έζησε κατά τα μέσα του 1. αι. μ.Χ. στην Αλεξάνδρεια, ήταν οπαδός του *ιπποκρατισμού*, και της πνευματικής σχολής. Στην συνέχεια εξετάζει τις σχέσεις ανάμεσα στον Αρεταίο και στον Αρχιγένη (1./2. αι. μ.Χ.), διαπιστώνει στα έργα τους ομοιότητες στην διάρθρωση των κεφαλαίων, στην περιγραφή ασθενειών, στους τρόπους θεραπείας, και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Αρχιγένης χρησιμοποίησε το έργο του Αρεταίου. Για το ίδιο θέμα βλ. αρ. **82** και **86**.

80. Κόντος, Κ. Σ., Γλωσσικαί παρατηρήσεις, *Παρνασσός* 7 (1883) 671-678.

Στην σ. 677 υποστηρίζεται η διόρθωση (του Wigan) στο χωρίο του Α ρ ε τ α ί ο υ *Π. αϊτ. και σημ. χρον. παθ.* 1, 14 [σ. 98 Ermerins = 56, 9-10 Hude]: *μανόν γάρ και έπ αν α ί σ θ η τ ο ν* [codd.: *άνεπαίσθητον* corr. Wigan] και *έν ύγειή τὸ σπλάγχνον*: η γραφή των κωδίκων που ακολουθεί ο Ermerins στην έκδοσή του θεωρείται λανθασμένη. [Πρέπει να σημειωθεί ότι την διόρθωση του Wigan την υιοθέτησε ο Hude στην έκδοσή του.]

81. Κόντος, Κ. Σ., Γλωσσικαί παρατηρήσεις, *'Αθηνά* 10 (1898) 243-268.

Στην σ. 257 σχολιάζεται η χρήση του μέλλοντα *άναρρώσω* με μεταβατική σημασία στο χωρίο του Α ρ ε τ α ί ο υ *Χρον. νούσ. θερ.* 1, 4 [σ. 253 Ermerins = 155, 21-22 Hude]: *μετεβιάσαντο τήν παιδων φύσιν άώρω ζινουσίη, ώς θάσσον άναρρώσοντες* [δηλ. *τούς παίδας*].

82. Kossmann, R., Wann lebte Aretaeus von Cappadocien?, *MMW* 30 (29 Juli 1902) 1265-1267.

Ο Kossmann, αφού σχολιάσει τις απόψεις άλλων ερευνητών (όπως π.χ. του Klose, βλ. αρ. **79**), εξετάζει τα εσωτερικά τεκμήρια από το έργο του Αρεταίου σε συνδυασμό με σχετικά

στοιχεία από έργα άλλων γιατρών και υποστηρίζει ότι ο Αρεταίος πρέπει να έζησε τον 2. αι. π.Χ., ότι δηλ. υπήρξε τόσο προγενέστερος του Αρχιγένη (1./2. αι. μ.Χ.), ώστε αυτός να μπορεί να παραθέτει κείμενα του Αρεταίου χωρίς να τον μνημονεύει. Για το ίδιο θέμα βλ. αρ. 79 και 86.

83. Kudlien, F., Zu Aretaeus, *Philologus* 100 (1956) 316.

Το άρθρο αφορά προτάσεις για διορθώσεις του κειμένου του Αρεταίου (= CMG II, Leipzig und Berlin 1923): 1) υποστηρίζονται οι διορθώσεις των Petit και Ermerins αντίστοιχα στα παρακάτω χωρία: α) *Π. ατ. και σημ. δξ. παθ.* 2, 3 [21, 28 Hude], όπου προτείνεται να διορθωθεί το κείμενο από *ὁ κύφων, οὐ κακοῦ ἐστι οὄνομα* σε *<ἡ γὰρ συγκοπή> ὠκυφόνου κακοῦ ἐστι οὄνομα*. β) *Π. ατ. και σημ. χρον. παθ.* 1, 5 [40, 19 Hude], όπου προτείνεται να διορθωθεί το κείμενο από *ὑπερεκτρέπονται σε ὑπαρ ἐκτρέπονται*. 2) προτείνονται οι εξής νέες διορθώσεις: α) *Περὶ ατ. και σημ. χρον. παθ.* 1, 9 [49, 12 H.], από *ἦν ἐκδέχεται φθόη σε ἦν ἐκδέχεται, φθόη* [δηλ. *κικλήσκειται*]. β) *Ὁξ. νούσ. θερ.* 1, 1 [97, 22 H.], από *ἔς τε ἀκηδή* σε *ἔσται ἀκηδή*. γ) *Ὁξ. νούσ. θερ.* 2, 3 [129, 20 H.], από *ῥίπται σε ῥίπίσει*. δ) *Χρον. νούσ. θερ.* 2, 13 [170, 3 H.], από *οὐχ ὡς ὀρήσθαι μόνον ἤδε, ἀλλ' [ὡς]* (: del. Ermerins) *ἔτι σε οὐχ ὡς ὀρήσθαι μόνον ἡδέως, ἀλλ' ἔτι*.

84. Kudlien, F., Aretaios, *Kleine Pauly* 1 (1964) 529.

85. Kudlien, F., *Untersuchungen zu Aretaios von Kappadokien* [Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz, geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1963· Nr. 11, 1146-1230], Mainz, Verlag der Akademie -Wiesbaden, F. Steiner, 1964.

4ο· 86 σελίδες

Η μονογραφία αυτή περιέχει: σ. 3 Inhalt· σ. 4 Abkürzungen· σ. 5 Vorwort· σ. 7-41 Kap. I: Die Lebenszeit des Aretaios und seine Bedeutung innerhalb der pneumatischen Ärzteschule· σ. 41-82 Kap. II: Emendationen zum Text [: οι διορθώσεις αναφέρονται σε εβδομηνταοκτώ χωρία του Αρεταίου, όπου —κατά τον συγγραφέα— υπάρχουν λάθη που οφείλονται σε απλογραφίες, διττογραφίες, ιωτακισμό, λάθη καταλήξεων, εσφαλμένο τονισμό, εσφαλμένο χωρισμό, μετάθεση, παράλειψη, παρεμβολή και εναλλαγή λέξεων, μετάθεση, παράλειψη, παρεμβολή και σύγχυση γραμμάτων]· σ. 83-85 Personen- und Sachverzeichnis· σ. 86 Verzeichnis der textkritisch behandelten Stellen.

Βιβλιοκρισίες: *AIHS* 18 (1965) 344-345 Lichtenthaeler / *AGM* 49 (1965) 217-218 Stannard / *Lychnos* (1965-1966) 535 Düring / *DLZ* 88 (1967) 1077-1079 Kollesch.

86. Kühn, C. G., *Scripta epistola ad virum clarissimum M. Christian. Frideric. Ludwigium. Insunt quaedam de dubia Aretaei aetate constituenda: novaeque editionis eius specimen*, [σ. XXIII: Lipsiae], Typis Sommerianis, [σ. XXIII: 1779].

4ο· XXIII σελίδες

Στις σ. [III]-[IV] υπάρχει το πρώτο μέρος της επιστολής προς τον M. C. F. Ludwigium· στις σ. [V]-XVIII γίνεται λόγος de dubia Aretaei aetate: εξετάζονται κείμενα άλλων γιατρών (C. Aurelianus, Διοσκουρίδης, Γαληνού κ.ά.) σε συνδυασμό με στοιχεία που προκύπτουν από την έρευνα του ίδιου του έργου του Αρεταίου, και υποστηρίζεται η άποψη ότι ο γιατρός αυτός

πρέπει να έζησε την εποχή του Νέρωνα (1. αι. μ.Χ.): βλ. και σ. XII της εργασίας: «ut hunc scriptorem [scil. Aretaeum] Nerone posteriorem non fuisse ostenderem, iam ex ipsis illius libris testimonia promam, unde illum nec Neronis imperium antecessisse demonstrare possim» στις σ. XIX-XXI υπάρχει specimen exhibendi novae editionis eius [scil. Aretaei], που αφορά το *Π. αἰτ. καὶ σημ. δξ. παθ.* 2, 3. *Περὶ συγκοπῆς* (συγκριμένα το κείμενο από την αρχή του κεφαλαίου μέχρι την φράση: ἔνθα ἡ ἀρχὴ ζωῆς ἦν καὶ ἰσχύος [21, 27-22, 19 Hude] του κειμένου αυτού παρατίθεται και η λατινική μετάφραση)· στις σ. XXII-XXIII υπάρχει το τελευταίο μέρος της επιστολής. Για την αναδημοσίευση της επιστολής αυτής βλ. αρ. **87**. Για το ίδιο θέμα βλ. αρ. **79** και **82**.

87*. Kühn, C. G., *Scripta epistola...*,

στο: *C. Glo. Kühnii Opuscula academica*, Lipsiae, Hinrichs, 1827, τόμος 1 (8ο), σ. 13-46.

Πρόκειται για ανατύπωση της προηγούμενης εργασίας αρ. **86**· βλ. και Hoffmann, σ. 238· Choulant, σ. 87.

88*. Lachs, J., *Ginekologia u Aretaeusa. Przyczynek do dziejow ginekologii*, Krakowie 1904.

8ο· 39 σελίδες

Εξετάζονται οι γυναικολογικές γνώσεις του Αρεταίου, όπως αυτές εκτίθενται στο σωζόμενο έργο του. [Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι ο Αρεταίος είχε γράψει και ειδικό γυναικολογικό σύγγραμμα (*Περὶ γυναικείων*), τό οποίο όμως δεν έχει σωθεί.] Για την ανατύπωση της εργασίας αυτής, σε γερμανική μετάφραση, βλ. αρ. **89**.

89*. Lachs, J., *Gynäkologisches von Aretaios. Ein Beitrag zur Geschichte der Gynäkologie* [Sammlung klinischer Vorträge in Verbindung mit deutschen Klinikern, hrsg. von R. Volkmann (N. F. hrsg. von E. von Bergmann, W. Erb, F. von Winckel, F. Müller), no. 381], Leipzig 1904.

Πρόκειται για ανατύπωση, σε γερμανική μετάφραση, της προηγούμενης εργασίας, αρ. **88**.

90. Le Clerc, D., *Histoire de la medecine, Ou l'on voit l'Origine et les Progrès de cet Art, de Siècle en Siècle; les Sectes, qui s'y font formées; les noms des Médecins, leurs découvertes, leurs opinions, et les circonstances les plus remarquables de leur vie*, A la Haye, Chez Isaac van der Kloot, 1729³.

Πρώτη έκδοση: Genève 1696

Στις σ. 508-517 ο συγγραφέας κάνει λόγο για τον Α ρ ε τ α ἰ ο. Το έργο αυτό, αν και παλαιό, πρέπει ίσως να αναφερθεί γιατί, όπως τονίζει και ο Locher [βλ. αρ. **96**], σ. 70, «es ist e r s t und einzig Le C l e r c, der sich die Aufgabe gestellt hat, aus den hinterlassenen Schriften des Kappadociers sich ein Urtheil über die Schule zu bilden, der er wohl angehangen, und in Folge dessen setzte er ihn dann in die Reihe der P n e u m a t i k e r»· ακόμη, ο Le Clerc είναι ο μόνος —απ' όσο μπόρεσα να διαπιστώσω— που, στην προσπάθειά του να προσδιορίσει την σχολή στην οποία ανήκε ο Αρεταίος, εξετάζει τις ομοιότητες και τις διαφορές των ιατρικών του απόψεων σε σχέση με την σχολή των Μεθοδικών.

91. Leopold, E. J., Aretaeus the Cappadocian. His Contribution to Diabetes Mellitus, *AMH N.S.* 2 (1930) 424-435.

Παρά τον τίτλο, μόνον στο τέλος του άρθρου (σ. 433-435) γίνεται λόγος για την άποψη του Αρεταίου για τον «σακχαρώδη διαβήτη», με βάση το *Π. αἰτ. καὶ σημ. χρον. παθ.* 2, 2. *Περὶ διαβήτεω* και το *Χρον. νοῦσ. θερ.* 2, 2. *Θεραπεία διαβήτεω* τα δύο αυτά κεφάλαια παρατίθενται σε αγγλική μετάφραση. Απ' ὅ,τι φαίνεται, ο συγγραφέας του άρθρου πιστεύει (σ. 433) ὅτι «Aretaeus' place in the history of diabetes mellitus is based on the fact that he gave to the disease its name»· παραδέχεται ὁμως ὅτι «he goes a step further when he insists, as he does, on the part which thirst plays in the symptomatology». Στο υπόλοιπο, και μεγαλύτερο, μέρος του άρθρου γίνεται με μεγάλη συντομία λόγος για τους Ἑλληνας γιατροὺς στην Ρώμη, την σχέση του Αρεταίου με τον Γαλῆνό, την ιωνική διάλεκτο του Αρεταίου, τον τόπο καταγωγῆς του και τον τόπο και χρόνο που ἐζήσε, τα σωζόμενα ἔργα του και για μερικές εκδόσεις και μεταφράσεις τους· στην συνέχεια εξετάζονται οι ιατρικές γνώσεις του Αρεταίου (περιγραφές ασθενειών, οργάνων και απόψεις για την λειτουργία τους, θεραπευτικές μέθοδοι). [Βλ. ἀκόμη και E. D. Baumann, De diabete antiquo, *Janus* 37 (1933) 257-270, ὅπου σε διάφορες σελίδες, ὅπως στις 259, 262-263, 266-267, εκτίθενται οι σχετικές με την ασθένεια αυτήν απόψεις του Αρεταίου· βλ. ἐπίσης, N. S. Papanyros, *The History of Diabetes Mellitus*, Foreword by R. D. Lawrence, London 1952.]

92. Levedag, P. J. A., *De Diagnostiek van Aretaeus*, Proefschrift [Dissertatio inauguralis], Leiden, P. Somerwil, 1891.

8ο· [2] + 34 σελίδες

Στην αρχή, στις σ. [1]-4, υπάρχει γενική εισαγωγή για τις επιστημονικές ιστορικές μελέτες· στις σ. 4-6 ο συγγραφέας μνημονεύει τους τρεις —κατά την γνώμη του— σπουδαιότερους γιατροὺς, δηλ. τον Ιπποκράτη, τον Αρεταίο και τον Γαλῆνό, και παραθέτει τις εγκωμιαστικές απόψεις των Hecker, Häser, Haller και Wigan για τον Αρεταίο· στις σ. 6-8 κάνει λόγο για την εποχή που ἐζήσε ο Αρεταίος, τα σωζόμενα ἔργα του, τα χειρόγραφα τους, τις εκδόσεις, τις μεταφράσεις τους και τα σχόλια των νεότερων ερευνητῶν· στις σ. 8-12 υποστηρίζει την άποψη του D. Le Clerc (βλ. αρ. **90**) ὅτι ο Αρεταίος ἀνήκε στην πνευματική σχολή (κατά τον συγγραφέα αυτό διαφαίνεται ἀπὸ τις περιγραφές διαφόρων νόσων, ὅπως τοῦ τετάνου, τῆς συνάγχης, τοῦ ἄσθματος)· στις σ. 12-23 ἀναφέρεται στην διαγνωστική ικανότητα του Αρεταίου, τονίζοντας ὅτι οι ἀρχαίοι γιατροὶ ἦταν ἀριστοὶ στην διάγνωση με *οπτική παρατήρηση* (inspectie) και με *ψηλάφηση* (palpatie)· ἀκόμη, τονίζει ὅτι ο Αρεταίος δίνει ἀριστες περιγραφές ασθενειών, ὕστερα ἀπὸ δικές του παρατηρήσεις· τέτοιες είναι οι περιγραφές τῆς φθίσιος, τοῦ διαβήτου, τῆς πλευρίτιδος κλπ· στις σ. 23-27 κάνει λόγο για τις ανατομικές γνώσεις του Αρεταίου, οι οποίες είναι ἐμφανείς και ἀπὸ τις περιγραφές ασθενειών που προαναφέρθηκαν (ὅπως π.χ. τῆς περιπνευμονίας), ἀλλὰ ἀκόμη και ἀπὸ την περιγραφή των παθήσεων τῶν νεφρῶν, τῆς δυσεντερίας, τῆς ὑστερικής πνιγός· στις σ. 27-28 ἀναφέρεται στις νευρολογικές γνώσεις του Αρεταίου (εξετάζεται κυρίως το κεφάλαιο *Π. αἰτ. καὶ σημ. χρον. παθ.* 1, 7. *Περὶ παραλύσεως*)· στις σ. 28-32, ἀφοῦ γίνει ἀνακεφαλαίωση των ὄσων υποστηρίχθηκαν προηγουμένως, ο Levedag ἐπισημαίνει ὅτι ο Αρεταίος περιγράφει τα συμπτώματα των ασθενειῶν με μεγάλη ἀκρίβεια ἀλλὰ και με πολύ ἀπλό τρόπο, και ἐπιπλέον: 1) τα περιγράφει με την σειρά που συνήθως ἐμφανίζονται, ὅπως π.χ. στην περιγραφή τοῦ ἄσθματος και τοῦ εἰλεοῦ, και 2) περιγράφοντάς τα τα διαχωρίζει σε πρωτεύοντα, δευτερεύοντα, ἰδιοπαθή, συμπαθή, ὅπως π.χ. στην περιγραφή τῆς φρενίτιδος, τῆς μανίας κλπ· στις σ. 32-34 τονίζεται ἡ διαγνωστική ἀνωτερότητα του Αρεταίου σε σχέση με τους συγχρόνους του γιατροὺς, και το γεγονός ὅτι ἦταν οπαδός τῆς κλινικῆς πράξης και παρατήρησης, ὅπως μπορεῖ να διαπιστωθεῖ ἀπὸ την περιγραφή των ασθενειῶν τῆς κύστης,

από το κεφάλαιο το σχετικό με την θεραπεία του *ληθάργου* και από το προοίμιο του πρώτου βιβλίου του *Όξ. νούσ. θερ.* το βιβλίο τελειώνει με μία αναφορά στον ανθρωπισμό του Αρεταίου, όπως αυτός διαφαίνεται στα όσα γράφει ο Αρεταίος στο τέλος του κεφαλαίου *Περί τετάνου*⁵. Για το ίδιο θέμα βλ. αρ. **114**.

93. Lindeboom, G. A., Boerhaave and the Ancient Greek Writers on Medicine, *Janus* 50 (1961-1962) 75-87.

Το άρθρο αναφέρεται στις εκδόσεις του Α ρ ε τ α ί ο υ του Καππαδόκη και του Νίκανδρου του Κολοφώνιου από τον Boerhaave: τα σχετικά με την έκδοση του Αρεταίου (1731· βλ. αρ. **7**) περιέχονται στις σ. 77-80· ακόμη, στην σ. 80 γίνεται λόγος και για την έκδοση του 1735 (βλ. αρ. **8**) για την οποία ο Lindeboom παρατηρεί: «In 1735 a new edition was published with some change in the title, for the rest essentially being the same».

94. Linden, J. A. van der, *Selecta medica*, Amstelodami 1656.

Στις σ. 89 κ.ε. υπάρχει η μελέτη «V. Sepia Volvox», όπου ο συγγραφέας σχολιάζει την άποψη του Α ρ ε τ α ί ο υ ότι τὸ μέλαν τῆς σπηίης αποτελεί αιτία πρόκλησης ελλεοῦ. Παρατίθεται το σχετικό χωρίο του Αρεταίου (*Π. ατ. και σημ. όξ. παθ. 2, 6* [25, 18-21 Hude]: *αἰτία τοῦ ελλεοῦ ξυνεχῆς μὲν διαφθορῆ σιτικῶν πολλῶν τε καὶ ποικίλων καὶ οὐ ξυνηθέων, καὶ ἄλλη ἐπ' ἄλλη ἀπεψίη, μάλιστα δ' ἐπὶ τοῖσι ἐλαιώδεσι* [corr. Scaliger: *ειλεώδεσι codd.* στο κείμενο που παραθέτει ο Linden υπάρχει η γραφή των κωδικών], *ὁ κ ο ἰ ὅ ν τ ι μ ἔ λ α ν* [corr. Peitit: *μέλανι codd.*] *σ η π ἰ η ς*) με παράπλευρη λατινική μετάφραση: στην συνέχεια, υπάρχει «Commentarius», στην αρχή του οποίου ο Linden σημειώνει: «*Sepiae atramentum Plei quandoque causam esse ex Aretaeo audivimus exercitatione praecedente. Praesente animus est eam rem adire propius, et videre quid Natura arcani condiderit in sinu astutissimi piscium. Res enim comperta et iis in locis famosa est, ubi venire in cibum solet*». Βλ. και Weigel [βλ. αρ. **15**], σ. XIX: «*Nec omittendus est [scil. ex commentatoribus Aretaei] medicus polyhistor Ant. van der Linden qui in Select. med. p. 89. sqq. in locum Aretaei de ilei caussa pro more suo paullo susius est commentatus*».

95. Locher, H., *Ueber das Leben und die Schriften des Aretäus aus Kappadocien*. Inaugural - Dissertation zur Erlangung der Doktorwurde in der Medizin, Chirurgie und Geburtshilfe, Zürich, Druck und Verlag von Friedrich Sulthess, 1847.

8ο· [4] + 37 + [1] σελίδες

Περιέχονται: σ. 1-8 Πρόλογος· σ. 9-37 Aretäus aus Kappadocien (= σ. 9-24 § 1. *Biographisches*· σ. 24-36 § 2. *Schriften des Aretäus*· σ. 36-37 αναγγελία του επόμενου βιβλίου του, βλ. αρ. **96**)· στην τελευταία, χωρίς αριθμηση, σελίδα υπάρχουν 12 Thesen. Η διατριβή αυτή αποτέλεσε το πρώτο μέρος της μονογραφίας του Locher για τον Αρεταίο, βλ. αρ. **44** και **96**.

96. Locher, H., *Aretaeus aus Kappadocien. Mit Uebersetzung seiner*

5. Για την περίληψη αυτού του βιβλίου ευχαριστώ τον Ολλανδό φίλο μου Drs. Hans Bannenberg.

vorzüglichsten und interessantesten pathologischen und therapeutischen Schilderungen. Eine Monographie von—, Zürich, Druck und Verlag von Friedrich Schulthess, 1847.

8ο: [6] + 258 + [1] σελίδες

Πρόκειται για την μονογραφία του H. Locher για τον Αρεταίο, που το πρώτο μέρος της (σ. 1-36) αποτέλεσε την διδακτορική του διατριβή (βλ. αρ. 95). Στην εργασία αυτήν προστέθηκε μία συστηματική εξέταση του Αρεταίου ως ανατόμου (σ. 37-57), φυσιολόγου (σ. 58-80), χειρουργού (σ. 80-92), παθολόγου (σ. 92-184) και θεραπευτή (σ. 185-258). Όσον αφορά την εξέταση του Αρεταίου ως ανατόμου, φυσιολόγου και χειρουργού γίνεται απλώς παράθεση επιλεγμένων σχετικών όρων ή χωρίων από το έργο του· όσον όμως αφορά την εξέτασή του ως παθολόγου και θεραπευτή παρατίθενται σε γερμανική μετάφραση ολόκληρα κεφάλαια από τα αντίστοιχα έργα του (για τις μεταφράσεις αυτές βλ. αρ. 44). Ακόμη, στο τμήμα, όπου εξετάζεται ο Αρεταίος ως θεραπευτής, γίνεται λόγος ειδικά για μερικές θεραπευτικές μεθόδους του, όπως για την χρήση εμετικών (σ. 207-210 L.), λευκού ελλεβόρου (σ. 210-212 L.), καθαρτικών (σ. 213-216 L.), κλυσμάτων (σ. 216-218 L.), καστορίου (σ. 218-222 L.) και κρασιών (σ. 222-226 L.): στην τελευταία, χωρίς αρίθμηση, σελίδα του βιβλίου υπάρχουν Druckfehler.

97. Lutheritz, K. F., *Artaeus, Alexander Tralles und Caelius Aurelianus Systeme der Medizin dargestellt von—* [Die Systeme der Ärzte von Hippokrates bis auf Brown dargestellt von Dr. K. F. Lutheritz, zweyter Theil.], Dresden, in der Arnoldischen Buchhandlung, 1811.

8ο: VIII + [6] + 304 σελίδες

Στο πρώτο μέρος του βιβλίου, στις σ. [1]-116, υπάρχει το «Vierte Abtheilung-System des Artaeus», όπου εκτίθενται οι ιατρικές απόψεις του Αρεταίου. Συγκεκριμένα, στις σ. [1]-64 εκτίθενται οι απόψεις του για την *Nosologie* (Nosologie): αφού προταχθούν «Aphorismen [des Artaeus] über das Leben überhaupt», δίνονται περιληπτικά οι περιγραφές (αιτιολογία, συμπτωματολογία) όλων σχεδόν των ασθενειών που περιέχονται στο πρώτο μέρος του έργου του Αρεταίου· στις σ. 65-116 εκτίθενται, επίσης περιληπτικά, οι θεραπευτικές μέθοδοι που υποδεικνύει ο Αρεταίος στο δεύτερο μέρος του έργου του, το *Therapeutik* (Therapie), για τις περισσότερες από τις ασθένειες αυτές. Στο υπόλοιπο βιβλίο περιέχονται: στις σ. [117]-204 «Fünfte Abtheilung -System des Alexander Tralles»· στις σ. [205]-285 «Sechste Abtheilung -System des Caelius Aurelianus»· στις σ. 286-304 Anhang (= σ. 286-296, 1) Bemerkungen aus Prosp. Alpin. *Medicina methodica*: σ. 296-301, 2) Etwas über das System der Pneumatiker: σ. 302-304, <3) Biographisches Notes über> A r t a e u s, Alexander Tralles, Caelius Aurelianus). Βλ. και όσα σημειώνει ο συγγραφέας για το περιεχόμενο και τον σκοπό του βιβλίου του, σε σχέση με τον Αρεταίο (σ. VII): «Den einfachen Lehrsätzen des Artaeus, dessen treffliches Werk leider sehr verstümmelt zu uns gekommen ist, wollte ich eine ziemlich umfassende Ansicht geben, um die so treffenden Gemälde mehrerer Krankheiten nicht zu verlieren, da er... nächst dem Hippokrates ohne Widerrede der beste Beobachter des Alterthums war».

98. Μαγγίνας, Σ. Α., 'Αρεταίος ό Καππάδοξ, *Γαληνός* 20, τεύχος 32 (1890) 493-498.

Υστερα από μερικά σύντομα βιογραφικά, ο συγγραφέας μνημονεύει τα έργα του Αρεταίου και απαριθμεί τα κεφάλαια των σ η μ ε ι ω τ ι κ ῶ ν βιβλίων μόνον, εκφράζοντας σύντομες

γνώμες για μερικές απόψεις του Αρεταίου (για τον τέτανον, συνάχην, διφθερίτιδα, ύστερικήν πνίγα, χιασμό των νεύρων, απόστημα του ήπατος, ὕδρωπα, διαβήτην, δυσεντερία). Όσον αφορά τα θ ε ρ α π ε υ τ ι κ ᾶ βιβλία τα αναφέρει απλώς, εγκωμιάζοντας γενικές θεραπευτικές μεθόδους του Αρεταίου (αφαίμαξη, σικύες, χρήση της μήκωνος ως ναρκωτικού, καθαρτικά, διουρητικά κλπ.), και καταλήγει στην διαπίστωση (σ. 498) ότι «ἐν γένει ἡ θεραπευτικὴ αὐτοῦ εἶναι ἀπλὴ μὴ στηριζομένη ἐπὶ θεωριῶν ἢ δογμάτων, ἀλλ' οὐσα πόρισμα τῆς πείρας καὶ τῆς ἀκριβοῦς παρατηρήσεως...» επίσης υποστηρίζει ότι ο Αρεταίος είχε γνώσεις ανατομικής, παθολογικής ανατομικής και ότι έκανε νεκροτομές. Βλ. και αρ. 59.

99. Mann, F. A., *Aretaei Cappadocis Therapia*, Dissertatio inauguralis, Halis Saxonum, Formis expressum Gebauerio-Schwetschkianis, 1858.

4ο [2] + 34 σελίδες

Στην αρχή του βιβλίου, στις σ. [1]-3, ο συγγραφέας αναπτύσσει με συντομία τις εγκωμιαστικές απόψεις του για τις γηϊκές αρχές που ρύθμιζαν την άσκηση της ιατρικής από τον Αρεταίο (βλ. σ. [1]: «liceat mihi velim viri, de quo agam [scil. de Aretaeo], mores humanos, vere christianos, medicum imprimis decentes, maxime idoneos ad conciliandum illi amorem nostrum ac reverentiam, paucis verbis effere»): στην συνέχεια, στις σ. 4-34, γίνεται λόγος για τις θεραπευτικές μεθόδους που εφαρμόζε ο Αρεταίος, και ειδικότερα: στις σ. 4-11 I. Victus ratio. Diaeta (: ο τρόπος ζωής, π.χ. το σπίτι, το κρεβάτι κλπ. του ασθενούς και η ενδεικνυόμενη για κάθε αρρώστια διαίτα): στις σ. 11-19 II. De variis sanguinem mittendi modis (: οι διάφοροι τρόποι αφαίμαξης, όπως φλεβοτομία, αρτηριοτομία, σικύαση, βδέλες): στις σ. 20-22 III. De remediis vomitum facientibus (: εμετικά φάρμακα): στις σ. 22-24 IV. De remediis purgantibus (: καθαρτικά φάρμακα και κλύσματα): στις σ. 24-25 V. De medicamentis nervinis (: φάρμακα για παθήσεις νευρικής αιτιολογίας, όπως λήθαργος, μαρασμός, παράλυση, τέτανος, σατυρίαση, επιληψία, γονόρροια): στις σ. 25-26 VI. De medicamentis diureticis et carminativis (: φάρμακα διουρητικά και φυσέων άγωγά, για τις οξείες παθήσεις, όπως νεφρίτιδα, λήθαργος, οξείες παθήσεις του ήπατος, και για τις χρόνιες παθήσεις των νεφρών και της κύστης): τέλος, στις σ. 26-34 VII. De remediis externis (: φάρμακα που εφαρμόζονται εξωτερικά, όπως λουτρά, καταβρέξεις, επαλείψεις, καταπλάσματα, έπιθήματα, πυρία, περιάμματα, γαργαρισμοί και επιχρίσματα του στόματος: στην ενότητα αυτή του βιβλίου γίνεται λόγος και για χειρουργικές επεμβάσεις, από τις οποίες μνημονεύονται μόνον μερικές απλές, όπως καθετηριασμός, ουρηθροκυστοτομία, καυτηριασμός, τρυπανισμός). [Από την παλαιότερη σχετική βιβλιογραφία βλ. A. von Haller, *Bibliotheca medicinae practicae*, τόμος 1, Bernae-Basileae 1776, όπου στις σ. 192-196 γίνεται λόγος για τον Αρεταίο.] Για το ίδιο θέμα βλ. αρ. 111.

100. Meyer-Steinig, Th. - Sudhoff, K., *Geschichte der Medizin im Überblick mit Abbildungen*, Jena, Verlag von Gustav Fischer, 1950⁴.

Πρώτη έκδοση: 1920

Στις σ. 126-127 γίνεται λόγος γενικά για τον Α ρ ε τ α ί ο, ενώ στο κεφάλαιο «Entwicklung der Psychiatrie» (σ. 430-436: συγγραφέας ο R. Lemke) γίνεται αναφορά σε ψυχιατρικές του γνώσεις: ειδικότερα, στην σ. 430 μνημονεύεται ότι ο «Aretaios hat meisterhaft einige Grundsymptome des Wahnsinns beschrieben» και στις σ. 432-433 ότι «Bei der Einteilung der Psychosen kam er von der symptomatischen zur genetischen Betrachtung, sie führte ihn zur Annahme einer einheitlichen Ätiologie aller Geisteskrankheiten, er stellte, wie schon im Altertum Aretaios, wieder die Idee der Einheitspsychose auf». Για τις ψυχιατρικές γνώσεις του Αρεταίου βλ. και αρ. 77 και 120.

101. Neuburger, M., *Geschichte der Medizin*, Band I, Stuttgart, Verlag von F. Enke, 1906.

Στις σ. 337-347 υπάρχει το κεφάλαιο «A r e t a i o s, Rhuphos, Soranos» ειδικά για τον Αρεταίο γίνεται λόγος στις σ. 337-341. Επισημαίνεται ότι ο Αρεταίος είναι ο μόνος Έλληνας ιατρικός συγγραφέας μετά τον Ιπποκράτη που εξέθεσε τόσο επιτυχημένα το πνεύμα του *πποκρατισμού*, και εγκωμιάζεται η οξεία παρατηρητικότητα του, η περιγραφική του δεινότητα, η σωστή του κρίση, η ορθότητα των διαγνώσεών του και η «απλή, όσο το δυνατόν σύμφωνη με την φύση, θεραπευτική του μέθοδος». Επίσης, εξετάζονται στοιχεία που χαρακτηρίζουν τα έργα του Αρεταίου σε σχέση με τις σπουδαιότερες ιατρικές σχολές (Πνευματική, Μεθοδική), και τα οποία αποτελούν «einen Fortschritt in praktischer Beziehung» ειδικότερα, εξετάζονται με συντομία οι *φυσιολογικές, παθολογικές και ανατομικές* αρχές του και γνώσεις· μνημονεύονται μερικές από τις απλές θεραπευτικές μεθόδους του, και η εξέταση τελειώνει με αναφορά στις νευρολογικές και ψυχιατρικές του απόψεις και με την διαπίστωση ότι ο Αρεταίος είναι ένας από τους καλύτερους ψυχιάτρους της αρχαιότητας.

102*. [Petit, P.] *Petri Petiti medici Parisiensis in tres priores Aretaei Cappadocis Libros Commentarii, Nunc primum Editi*. [a M. Maittaire], Londini, Typis Gulielmi Bowyer, Impensis Johannis Pellet, ad insigne *Capitis St. Evremont*, in Foeni Foro apud Westm., 1726.

4ο· XXIV + 128 + [22] σελίδες

Περιέχονται: στις πρώτες XXIV σελίδες πρόλογος του εκδότη (βλ. Weigel [βλ. αρ. 15], σ. XVIII: «In praefamine, eos [scil. commentarios] ex Graevianis schedis nunc prodiisse notavit, brevemque auctoris vitam addidit *Mattairius*»· στις σ. 1-128 εκδίδονται τα σχόλια του Petit στα τρία πρώτα βιβλία του Αρεταίου (βλ. Weigel ό.π.: «Paginae in commentt. indicatae ed. Oxon. a Freindio et Wiggano sunt accommodatae»· στις τελευταίες είκοσι δύο, χωρίς αριθμηση, σελίδες υπάρχει Index (βλ. Weigel ό.π.: «qui [scil. Freindius et Wigganus] et indicem utilissimum contulere emendationum, variantiumque lectionum copiam, a viris doctis additarum, continentem»).

Τα σχόλια του Petit για τα οκτώ βιβλία του Αρεταίου είχαν γραφεί ήδη από το 1662 (βλ. Fabricius, σ. 713· Lindeboom [βλ. αρ. 93], σ. 78-79)· το 1726 δημοσιεύτηκαν με επιμέλεια του M. Maittaire τα σχόλια μόνο για τα τρία πρώτα βιβλία του Αρεταίου, ενώ το σύνολο των σχολίων αυτών, δηλ. και για τα οκτώ βιβλία, εκδόθηκαν για πρώτη φορά στην έκδοση του Boerhaave (βλ. αρ. 7 και 8), στις σ. 136a-300· επίσης ανατυπώθηκαν στην έκδοση του Kühn (βλ. αρ. 9), στις σ. 363-727.

Για την έκδοση του 1726 βλ. ακόμη Fabricius, σ. 713· Wigan, σ. V· Ermerins, σ. [8]· Kühn, σ. XXV· Brüggemann, τόμος 1, σ. 311-312· Choulant, σ. 87· Hoffmann, σ. 238.

103. Pezopoulos, E. A., *Adnotationes criticae et grammaticae ad medicos graecos*, Fasciculus I, Athenis, Typis P. D. Sacellarii, 1911.

Στην σ. 42 δηλώνεται ότι «nomina vinorum a locis, quibus gignuntur ducta sub unum lubet ponere conspectum», και ακολουθούν στις σ. 48, 50, 51 52, 56, 67, 68, 70, 74, 75 και 77-78 χωρία του Α ρ ε τ α ί ο υ, όπου μνημονεύονται ονομασίες κρασιών, οι οποίες προέρχονται από τον τόπο παραγωγής τους.

104. Πεζόπουλος, E. A., 'Ανάλεκτα φιλολογικά, 'Αθηνά 23 (1911) 103-139

Στις σ. 105-106 μνημονεύονται τρία χωρία του Α ρ ε τ α ί ο υ ως παραδείγματα μεταφορικής χρήσης του ουσιαστικού *σάρξ* για να χαρακτηριστεί το μαλακό μέρος των καρπών (βλ. σ. 105: «Ὡς λέγεται κατὰ μεταφορὰν δστοῦν ὁ πυρὴν καρπῶν, οὕτω καλεῖται σὰρξ τὸ μαλακὸν μέρος αὐτῶν»)· πρόκειται για τα χωρία: 1) 'Οξ. νοῦσ. Θερ. 1, 10 [116, 4-5 H.]: *μήκωνος τῆς σαρκός*· 2) Χρον. νοῦσ. Θερ. 2, 2 [162, 20 H.]: *ἐπίπλασμα δὲ ἡ σὰρξ αὐτέων* [δὴλ. τῶν κυδωνίων μῆλων] 3) ὁ.π. 2, 6 [165, 18-19 H.]: *τῶν μῆλων αἱ σάρκες*.

105. Pohlmeier, H., *Zahnärztliches bei Rufos, Soranos und Aretaios*, Inaugural-Dissertation, [σ. 2: Leipzig 1922].

8ο· 19 σελίδες

Εξετάζονται οι οδοντιατρικές γνώσεις του Ρούφου του Εφέσιου, του Σωρανού του Εφέσιου και του Αρεταίου του Καππαδόκη. Ὅσον αφορά τον Α ρ ε τ α ί ο σημειώνεται (σ. 6) ὅτι «Seine Bedeutung auf zahnärztlichem Gebiete ist freilich sehr gering» στην συνέχεια εξετάζονται με συντομία οι πληροφορίες του Π. αἰ. καὶ σημ. χρον. παθ. 2, 12. *Περὶ ἀρθρίτιδος καὶ ἰσχυιάδος* σχετικά με τους πόνους των οδόντων, και συγκεκριμένα το χωρίο ὁ.π. [83, 3-4 Hude]: *πάσχοσι δὲ τοῦτο ὁ δ ὄ ν τ ε ς καὶ δστέα*, «wo er davon spricht, dass bei Gicht durch die Nervenfasern empfindliche Schmerzen vermittelt werden, und als Mittel wider solche Skarificationen, Verbrennungen mit dem glühenden Eisen u.s.w. empfohlen werden, die den gichtischen Schmerz vergessen machen sollen. Dabei besehränkt er sich lediglich auf die Bemerkung dass auch die Zähne und Knochen von solchen durch die Gicht hervorgerufenen Schmerzen betroffen werden».

Βιβλιοκρισία: *MGM* (1923) 195 P. Dieppen.

106*. [Puschmann, Th.] *Puschmanns Handbuch der Geschichte der Medizin ed. M. Neuburger und J. Pagel*, Band I., Jena 1902.

Στην σ. 366 του τόμου αυτού υποστηρίζεται η άποψη ὅτι ο Α ρ ε τ α ί ο ς πιθανόν να έζησε τον 4. αἰ. μ.Χ. (συγγραφέας του σχετικού κεφαλαίου είναι ο Robert Fuchs).

107. Ruijgh, C. J., *L'élément achéen dans la lange épique*, Assen, Van Gorcum et Comp. N. V. - G. A. Hak et Dr. H. J. Prakke, 1957.

Στις σ. 85-86 προσπαθεί να εξηγήσει την ιδιόμορφη γλώσσα του Α ρ ε τ α ί ο υ «από μιαν παράδοση που προέρχεται από τα αρχαία διδακτικά ποιήματα» (A. Lesky, *Geschichte der griechischen Literatur*, ελλην. μετάφρ. Α. Γ. Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη 1981⁶, σ. 1218, υποσημ. 5).

108. Schmid, W. - Stählin, O., *Geschichte der griechischen Literatur* [Handbuch der Altertumwissenschaft, VII. 2, 2], München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1961⁶.

Πρώτη έκδοση: 1924

Στις σ. 909-910 γίνεται λόγος για τον Α ρ ε τ α ί ο· ο συγγραφέας δέχεται ὅτι ο Αρεταίος έζησε τον 2. αἰ. μ.Χ. και υποστηρίζει την εξάρτηση του έργου του από το αντίστοιχο έργο του Αρχιγένη, αναφέροντας ὅτι ο Αρεταίος δεν είναι τίποτε άλλο παρά «Archigenes, in ein jonisches Kauderwelch übertragen».

109. Siegel, R. E., *Galen's System of Physiology and Medicine*, Basel-N. York, S. Karger, 1968.

Αναφορές σε περιγραφές διαφόρων ασθενειών από τον Γαληνό και συγκρίσεις με τις αντίστοιχες περιγραφές του Αρεταίου. Παρατίθενται αποσπάσματα από το έργο του Αρεταίου σε αγγλική μετάφραση του Adams (βλ. αρ. **11** και **36**) και του Reynolds (βλ. αρ. **38**). Σχολιάζονται: 1) η δυσεντερία στις σ. 288-289 παρατίθεται και σχολιάζεται το χωρίο του Αρεταίου *Π. ατ. και σημ. χρον. παθ.* 2, 9 [76, 3-17 H(ude)· σ. 131 κ.ε. R(eynolds)], όπου ο συγγραφέας σημειώνει: «The only passage which indicates anatomical inspection can be found in the chapter on dysentery of the works of Aretaeus»· 2) η λειεντερία στην σ. 291 παρατίθεται το χωρίο του Αρεταίου *Π. ατ. και σημ. χρον. παθ.* 2, 10 [79, 15-16 H· σ. 137 κ.ε. R.], όπου δίνεται η παθολογοανατομική εικόνα του εντέρου κατά την ασθένεια αυτήν· 3) η ελεφάντιση (-λέπρα) στην σ. 297 ο συγγραφέας αναφέρει ότι ο Αρεταίος «described elephantiasis in great detail», και στην συνέχεια σχολιάζει ένα από τα τυπικότερα συμπτώματα της ασθένειας αυτής, την *χυλουρία* (Αρεταίος *Π. ατ. και σημ. χρον. παθ.* 2, 13. *Περί ελέφαντος* [88, 5 H.])· στην σ. 298 τονίζεται ότι «a detrospective diagnosis of leprosy from the ancient treatises can be based only on clinical descriptions, especially those of Aretaeus»· στην σ. 299 ο Siegel επισημαίνει ότι «Aretaeus mentioned a second form of leprosy which we distinguish today: the *maculoanesthetic* form which is also characterized by mutilation of the body. Since his description is more elaborate than Galen's text, it will be quoted...», και στην συνέχεια ακολουθεί το σχετικό απόσπασμα (Αρεταίος *ό.π.* [88, 29-89, 17 H· σ. 153-155 R.])· 4) το υστερικό σύνδρομο· στις σ. 315-316 γίνεται λόγος για την σημασία που έδιναν οι αρχαίοι γιατροί στον όρο *ύστερικός* (βλ. σ. 315: «... the Greek word *hysterikos* would not have been translated as hysteria, but as *uterine*»), και επισημαίνεται ότι «in keeping with Galen's viewpoints, the later physicians of antiquity such as Aretaeus, Soranus, Celsus did not want to indicate with the term *hystericos* anything but an organic cause of the various symptoms»· 5) η συγχοπή· στις σ. 351-352 γίνεται σύγκριση των απόψεων του Γαληνού και του Αρεταίου σχετικά με την συγκοπή, και ο συγγραφέας παρατηρεί ότι «Aretaeus of Cappadocia was more outspoken than Galen about the role of the heart as cause of syncope...», και στην συνέχεια παρατίθεται το σχετικό απόσπασμα (Αρεταίος *Π. ατ. και σημ. όξ. παθ.* 2, 3 [22, 9-23, 5 H· σ. 270 κ.ε. Adams]).

110*. Sprengel, K., *Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneykunde*, Teil II., Halle, Gebauer, 1823³.

Πρώτη έκδοση: 1793

Στις σ. 114 κ.ε. γίνεται λόγος για τον Αρεταίο (εποχή που έζησε, ιατρική αίρεση στην οποία ανήκε, έργα κλπ.).

111. Stannard, J., *Materia Medica and Philosophic Theory in Aretaeus*, *AGM* 48 (1964) 27-53.

Αναφορά στις θεραπευτικές μεθόδους του Αρεταίου που είναι επηρεασμένες από την διδασκαλία της σχολής των πνευματικών γιατρών. Βλ. και αρ. **99**.

112. [Stephanus, H.] *Dictionarium medicum, vel, Expositiones vocum medicinalium, ad verbum excerptae ex Hippocrate, Aretaeo, Galeno, Oribasio, Rufo Ephesio, Aetio, Alex. Tralliano, Paulo Aegineta, Actuario, Corn. Celso. Cum Latina interpretatione. Lexica duo in Hippocratem huic Dictionario praefixa sunt, unum, Erotiani, nunquam antea editum: alterum Galeni, multo emendatius quam antea excusum*, [Genevae], An. 1564.

113. Stevenson, R. S. - Guthrie, D., *A History of Oto-Laryngology*, Edinburg 1949.

Στην σ. 30 γίνεται λόγος για την τ ρ α χ ε ι ο τ ο μ ή, την οποία οι συγγραφείς την ανάγουν στην εποχή του Γαληνού και του Α ρ ε τ α ί ο υ. [Βλ. και Haeser [βλ. αρ. 74], τόμος 2, σ. 503· και M. Michler, *Die alexandrinischen Chirurgen. Eine Sammlung und Auswertung ihrer Fragmente* [Die hellenistische Chirurgie, Teil I:], Wiesbaden, F. Steiner, 1968, σ. 109, υποσημ. 100.]

114. Suringar, P. H., *Dissertatio historico-medica de Aretaeo medico diagnostico summo*, Dissertatio inauguralis, Lugduni Batavorum, ex Typographo J. G. La Lau, 1837.

8ο· [8] + 106 + [6] σελίδες

Περιέχονται: στην αρχή του βιβλίου σε μία, χωρίς αρίθμηση, σελίδα αφιέρωση προς τον G. C. B. Suringar (αδελφό του συγγραφέα) και τον G. Sandifort· σε τέσσερις σελίδες, πάλι χωρίς σελιδαρίθμηση, προλογικό σημείωμα που και αυτό απευθύνεται στον B. Suringar· στις σ. [1]-54 το Caput primum. De diagnostica Aretaei virtute, in plerisque ab eo descriptis morbis conspiciua et exemplis quibusdam illustrata: εγκωμιάζεται η διαγνωστική ικανότητα του Αρεταίου και εξετάζονται τα σχετικά στοιχεία από μερικές —δειγματοληπτικά παρμένες— περιγραφές νόσων από αυτόν (όπως της πλευρίτιδος, περιπνευμονίας, καύσου, φθίσεως, έπιληψίας, τετάνου, χολέρας, μελαγχολίας, μανίας, έλεφαντος)· στις σ. [55]-106 Caput secundum. De dotibus singularibus, quibus praesertim excellit Aretaeus: ο Αρεταίος, ακολουθώντας το ιπποκρατικό παράδειγμα, παρατήρησε ο ίδιος τα συμπτώματα των νόσων, υπήρξε παρατηρητής αυτοδίδακτος· οι περιγραφές του για τις διάφορες ασθένειες είναι πιστές, παραστατικές, σύντομες και συνάμα διεξοδικές και υπερτερούν από τις αντίστοιχες περιγραφές του Αλέξανδρου Τραλλιανού και του C. Aurelianus· περιέγραψε τα συμπτώματα των ασθενειών με την σειρά που συνήθως εμφανίζονται, σημειώνοντας ταυτόχρονα τις εξαιρέσεις· προχώρησε σε διάκριση των συμπτωμάτων σε ουσιώδη, τυχαία, ιδιοπαθή, συμπαθή, και πρότεινε για την σωστή διάγνωση της νόσου, να εξετάζεται η σημασία του καθενός συμπτώματος χωριστά, αλλά και όλων μαζί· επίσης περιέγραψε την *φυσιογνωμία* των ασθενών και προσδιόρισε τις εκδηλώσεις τους που είναι συνέπεια της ψυχικής τους κατάστασης· ακόμη, συνέκρινε μεταξύ τους τις ασθένειες που είναι «vel forma similes, vel natura sibi affines». Στο τέλος της μελέτης υπάρχει σε δύο σελίδες, χωρίς σελιδαρίθμηση, Index capitum, και σε άλλες τέσσερις, πάλι χωρίς αρίθμηση, σελίδες υπάρχουν δεκαοκτώ Theses. Για το ίδιο θέμα βλ. αρ. 92.

115*. Triller, D. W., *Coniecturae et emendationes in Aretaeum, Acta Eruditorum Lipsiensium*, Lipsiae 1728, 101 κ.ε.

Η μελέτη αυτή του Triller ανατυπώθηκε στην έκδοση του Αρεταίου από τον Boerhaave (βλ. αρ. 7 και 8), στις σ. 517-519, και στην έκδοση του Αρεταίου από τον Kühn (βλ. αρ. 9), στις σ. 783-788.

Βλ. και Fabricius, σ. 713: «*Dan. Wilh. Trilleri coniecturae et emendationes in Aretaeum, e Boerhaavio receptae, prostant in Act. Lipsiens. ann. 1728, pag. 101 sq.*» Hoffmann, σ. 238, και Ermerins, σ. [8]-[9].

116*. Walch, J. E., *Antiquitates medicae selectae*, Jenae, sumptibus V^{ac} Croekerianae, 1772.

Από τις εργασίες που δημοσιεύονται στον τόμο αυτόν δύο έχουν σχέση με τον Α ρ ε τ α ί ο: «no VIII, De morbis veterum obscuris», και «no IX, De venae cavae acuto morbo apud Aretaeum». Για το ίδιο θέμα με την εργασία no IX βλ. αρ. 56 και 57.

117. Wellmann, M., *Die pneumatische Schule bis auf Archigenes in ihrer Entwicklung dargestellt von* — [Philologische Untersuchungen. Herausgegeben von A. Kiessling und U. v. Wilamowitz-Moellendorf. Heft 14], Berlin, Weidmannische Buchhandlung, 1895.

Στις σ. [23]-64, στο κεφάλαιο «A r e t a i o s», εξετάζεται ο Αρεταίος ως πνευματικός γιατρός, και γίνεται προσπάθεια να αποδειχθεί η εξάρτηση του έργου του από το έργο του Αρχιγένη (ο συγγραφέας πιστεύει ότι ο Αρεταίος έζησε τον 2. αι. μ.Χ.): ο Αρεταίος αναφέρεται επίσης και στο δεύτερο μέρος του βιβλίου, όπου γίνεται εξέταση του «συστήματος» της πνευματικής σχολής (Φυσιολογία, Παθολογία, Διαιτητική, Θεραπευτική). [Από την παλαιότερη βιβλιογραφία για την πνευματική σχολή βλ. I. C. Osterhausen, *Dissertatio exhibens historiam sectae medicorum pneumaticorum*, Altorsii 1791, όπου στις σ. 33 κ.ε. γίνεται λόγος για τον Αρεταίο.]

118. Wellmann, M., Aretaios, *RE* II, 1 (1895) 669-670.

119. Wilamowitz-Moellendorf, U. von, *Die griechische und lateinische Literatur und Sprache* [Die Kultur der Gegenwart, Teil I, Abteilung VIII:], Leipzig und Berlin, B. G. Teubner, 1912³.

Πρώτη έκδοση: 1905

Στην σ. 251 γίνεται λόγος για τον Αρεταίο (στο περιθώριο της σελίδας: «A r e t a i o s»): ο Wilamowitz δέχεται την άποψη ότι ο Αρεταίος έζησε τον 2. αι. μ.Χ., ότι «inhaltlich wohl nur die Lehre seiner Schule reproduziert» και ότι «dieser Kappadokier hat sich darauf kapriziert, ein möglich dialektisches Ionisch zu schreiben».

120*. Zerbe, *Bemerkungen über die Geisteskrankheiten nach Aretaios*, Korrespondenzblatt f. Psych., Neuwied 1861.

Για το ίδιο θέμα βλ. αρ. 77 και 100.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

(Περιλαμβάνονται οι εκδότες, οι μεταφραστές, οι συγγραφείς μελετών, άρθρων, βιβλιοκρισιών, οι συγγραφείς των βιβλιογραφικών βοηθημάτων στα οποία γίνονται παραπομπές και, ακόμη, τα ονόματα προσώπων στα οποία αφιερώνονται βιβλία).

Ackermann, J. C. G., 9
Adams, F., 11, 36
Albertus (Princeps), 17, 18
Aly, W., 52
[Ανώνυμος], 53

[Ανώνυμος], 54
Azzolino, P., 49
Baffioni, G., 55
Baldinger, E. G., 56, 57, 58

- Βάμβας, Ι. Χ., 59
 Baumann, E. D., 58, 64, 91
 Baumgarten-Crusius, D. C. E., 60
 Bendz, G., 61
 Berg, J. van den, 7
 Bergmann, E. von, 89
 Bernard, J. J., 62
 Bertram, H., 77
 Blochius, O. D., 9
 Boerhaave, H., 1, 7, 8, 9, 18, 24, 25, 28, 54, 93, 102, 115
 Botfield, B., 1
 Brüggemann, L. W., 6, 37, 102

 Castillio, O., 1
 Cerutus, F., 3
 Cess, 12
 Choulant, L., 1, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 17, 18, 19, 20, 23, 27, 28, 29, 30, 33, 41, 42, 57, 87, 102
 Coray, A. C., 47, 62, 65
 Cordell, E. F., 63
 Couch, H. N., 64, 73
 Cousis, A. P., 47, 65
 Crassus, C., 18, 20
 Crassus, I. P., 3, 6, 7, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30

 Deichgräber, K., 66
 Dewez, F. O., 39, 40, 41, 42
 Didsbury, G., 67
 Diels, H. A., 68
 Diepgen, P., 105
 Dindorfius, G., 9
 Düring, 85

 Ebstein, E., 69
 Erb, W., 89
 Ermerins, F. Z., 1, 3, 6, 7, 9, 10, 17, 35, 62, 70, 80, 83, 102, 115

 Fabricius, I. A., 1, 3, 5, 6, 7, 8, 17, 18, 19, 20, 33, 53, 102, 115
 Flashar, H., 71
 Freind, J., 6, 102
 Fuchs, R., 12, 106

 Γαρδίκας, Γ. Κ., 71
 Gotfredsen, 51
 Goupyl, J., 1, 2, 3, 6, 7, 15, 18, 18 (= G. M. T.), 19, 20, 28, 48
 Grensemann, H., 16
 Groeneveld, Io. van, 7
 Gruner, C. G., 57
 Gurlt, E. J., 72
 Guthrie, D., 113

 H., J., 73
 Haeser, H., 10, 11, 38, 74, 113
 Haller, A. von, 2, 5, 14, 18, 26, 28, 30, 48, 53, 72, 99
 Heinemann, K., 75
 Henisch, G., 1, 3, 4, 7, 21, 22
 Hercher, R., 76
 Hoeschelius, D., 14
 Hoffmann, S. F. W., 1, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 17, 18, 19, 23, 28, 29, 30, 33, 41, 42, 57, 87, 102, 115
 Holtzapfelius, M., 3
 Hude, C., 1, 3, 6, 10, 12, 13, 61, 62, 80

 Ilberg, G., 77

 Jones, W. H. S., 12

 Kaehler, B. A., 78
 Kiessling, A., 117
 Klose, G. W., 79, 82
 Kollesch, Jutta, 43, 85
 König, A., 27
 Κόντος, Κ. Σ., 80, 81
 Kossmann, R., 82
 Κόχτιος, Ι. Μ., 15
 Krause, C. C., 27
 Kudlien, F., 9, 10, 17, 51, 66, 83, 84, 85
 Kühn, C. G., 1, 3, 6, 7, 8, 9, 17, 18, 19, 20, 34, 53, 86, 87, 102, 115

 Lachs, J., 88, 89
 Lawrence, R. D., 91
 Le Clerc, D., 90
 Lemke, R., 100
 Leopold, H. J., 91
 Lesky, A., 107
 Levedag, P. J. A., 92
 Lichtenthaeler, C., 85

- Lindeboom, G. A., 7, 8, 93, 102
 Linden, van der, 5, 94
 Locher, H., 44, 79, 90, 95, 96
 Ludwigijs, M. C. F., 86
 Lutheritz, K. F., 97
- Μαγγίνας, Σ., 59, 98
 Maittaire, M., 6, 7, 8, 9, 102
 Mann, F. A., 45, 99
 Medicus, F., 20
 Merklin, G. A., 5
 Meyer-Steineg, Th., 100
 Michler, M., 113
 Moffat, J., 37
 Morelius, G., 7, 18
 Müller, F., 89
 Müri, W., 16, 46
- Neuburger, M., 101, 106
 Nickel, D., 43
- Osterhausen, I. C., 117
- Pagel, J., 106
 Papaspyros, N. S., 91
 Pellerinus, J., 7
 Perna, P., 20
 Petit, P., 5, 7, 8, 9, 18, 48, 62, 83, 102
 Pezopoulos, E. A., 103, 104
 Phillips, E. D., 13
 Pohlmeier, H., 105
 Puccinoti, F., 49
 Puschmann, Th., 106
- Rechlingerus, Q., 3
 Reinhold, C. H. T., 70
 Reiske, J. J., 9, 62
 Remus, G., 3
 Renander, A., 51
 Renaud, M. L., 48
- Reynolds, T. F., 38
 Riesenfeld, Blenda, 60
 Riesenfeld, H., 60
 Ruijgh, C. J., 107
- Sandifort, G., 114
 Scaliger, J., 3, 7
 Schmid, W., 108
 Siegel, R. E., 109
 Sprengel, K., 110
 Stählin, O., 108
 Stannard, J., 85, 111
 Stephanus, H., 7, 18, 19, 112
 Stevenson, R. S., 113
 Stroppiana, L., 50
 Sudhoff, K., 12, 77, 100
 Suringar, G. C. B., 114
 Suringar, P. H., 114
- Triller, D. W., 7, 8, 9, 19, 62, 115
 Τσοπανάκης, Α. Γ., 107
- Velserus, M., 3
 Volkmann, R., 89
 Vossius, G., 3, 79
- Walch, J. E., 116
 Weigel, C., 5, 7, 14, 15, 26, 31, 94, 102
 Weise, I., 58
 Wellmann, M., 61, 117, 118
 Wigan, J., 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 17, 18,
 19, 20, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 62, 79, 80,
 102
 Wilamowitz-Moellendorf, U. von, 117, 119
 Winckel, F. von, 89
 Wittich, I. F., 56, 57
- Zwicker, I., 13
 Zerbe, 120